

З чого ж саме розпочалося створення легенди про "матч смерті" в Києві ?

4 СТАЛИНСКОЕ ПЛЕМЯ

А. Борщаговский

МАТЧ СМЕРТИ

думанных немцами, разбивается о защиту Григория и Степана — сибиряка, на первый взгляд, медлительных, но точных, искусных игроков, обладающих хорошим ударом. Немало беспокойства причиняет немцам и Павлик — юркий, увертливый, хитрый, искусный в так называемом «дриблинге», т. е. обводке противника. Дважды забирает Павлик мяч у капитана команды «Кондор» и забирает в те секунды, когда тот готов уже торжествовать победу.

— Видали? — восторженно восклицает вихрастый мальчишка, не вынимающий рук из-за пазухи.

Потапыч с благодарностью смотрит на молодого игрока.

* *

*

Но мяч почти все время находится у ворот Шаргородского, и

тело через ограду стадиона. Осторожно осматриваясь, Николай пробирается все ближе к футбольному полю, но у самых трибун его кто-то окликает:

— Николай!

Рядом с ним стоит Вера.

— Боже мой! Куда вы пропали?

Левой рукой Николай сжимает рану.

— Я сделал все, чтобы добраться сюда... Никто не может обвинить меня, — говорит он сумрачно. Сквозь пальцы просачивается кровь.

— Вы ранены?

— Нет.

— Пойдемте сюда. — Вера увлекает его за собой в маленькую комнату-сторожку, оборудованную с тыльной стороны трибуны.

— Покажите, что там у вас, — говорит Вера.

Перша поява словосполучення "матч смерті" в пресі (київська газета "Сталинское племя" під такою назвою 1946 р. публікувала кіносценарій О.Борщагівського)

Та почнемо все згідно хронології подій. У Києві після його визволення радянськими військами залишалося досить багато футболістів, які 1942 року приймали участь в матчах в окупованому місті з командами окупантів і які не заплямували себе службою в поліції та не були агентами гестапо. Першою в визволеному місті ще на початку січня 1944 року почала відтворюватися футбольна команда при ФСТ "Динамо". У газетах вже сповіщалося про початок тренувань спортсменів на стадіоні "Динамо". Одними з перших до цієї команди були запрошені й п'ятеро з учасників матчів з окупантами: динамівці Михайло Свиридовський, Макар Гончаренко та Михайло Мельник, а також залізничники Володимир Балакін і Василь Сухарєв.

А вже в середині квітня була відновлена спортивна робота в Будинку Червоної Армії (БЧА) та ДСТ "Спартак", "Локомотив" і "Трудові резерви". Особливо плідно крім "Динамо" запрацювало спортивне товариство "Спартак", де вже до кінця квітня була створена футбольна команда, тренувати яку запросили колишнього динамівця, зверніть увагу, навіть учасника матчів в окупованому Києві Федора Івановича Тютчева. Тобто вже в цей час хвиля репресій щодо громадян, які під час окупації працювали десь на підприємствах чи організаціях, дещо почала вщухати.

До речі, одразу після війни вже 1944 року команді "Динамо" в Києві знову приділяв багато уваги вже знайомий нам Т.А.Строкач (з 1946 р. – вже Нарком внутрішніх справ УРСР), вже відомий нам своїми позитивними починаннями щодо команди майстрів київського "Динамо" ще в довоєнний період. У відношенні київських футболістів саме Т.А.Строкач надав вказівку припинити розслідування багатьох справ в компетентних органах щодо участі футболістів у матчах з командами окупаційних військ у Києві 1942 року й покласти ці справи "під сукно". Ось чому в архівах КДБ зараз є протоколи допитів тільки деяких учасників матчів в окупованому місті, які були проведені не одразу після визволення міста, а вже через два-три роки.

Щоб розставити усі точки над "і", потрібно читача все ж таки ознайомити з долею тих київських футболістів, які попали в коловорот подій цієї страшної війни.

У воєнні роки служили в армії та пройшли усі складності бойових дій на полях боїв Глазков, Гребер и К.Фомін, пав смертю хоробрих **Й.Качкин**.

Краща доля чекала тих, хто заявив себе, як футболіст, у військових училищах і частинах тилу. Вони продовжували грати в футбол, тим самим, піднімаючи бойовий дух новобранців, які готувалися до оборони, та бійців, які залічували рани:

- А.Ідзковський грав у "Динамо" Казань;
- П.Лайко - у "Динамо" Іваново;
- М.Махиня в Казані, а потім у "Динамо" Москва;
- К.Щегоцький грав спочатку в Казані, а потім у "Динамо" Ташкент, де тренером був М.П.Бутусов.
- Й.Ліфшиць грав у "Динамо" Алма-Ата, де тренером бул М.Ф.Печений;
- П.Віньковатов спочатку грав у "Динамо" Харків, потім пережив окупацію цього міста;
- Б.Афанасьєв грав у ЦБЧА Москва, де до нього приєднався В.Шиловський, який до цього грав за команду піхотного училища міста Володимира.

Слід відмітити, що весною 1942 року в окупованому Харкові був розстріляний фашистами **В.В.Фомін**, один з тренерів "Динамо" Київ довоєнного періоду (його начебто звинуватили в переховуванні єврея, але це окрема історія). А вже наприкінці війни загинув на фронті **М.Волін**, один з кращих гравців довоєнного "Динамо" 1936 року. Також загинули під час війни **Койфман, Дишкант, Й.Рейнгольд, Трофимов**, інвалідом з війни прийшов Володимир Онищенко.

Доля київських "легіонерів" з Західної України склалася теж непросто. Скоцень, Матіас і Газда, які одночасно повернулися до Львову, одразу включилися в футбольні змагання. Скоцень і Газда грали за команду українського спортивного товариства "Україна" у 1941-42 роки, як з німецькими командами, так і в Українській футбольній лізі. 1943 року Скоцень був тренером "Довбуша" Коломия, а потім "Лемко" Сянки. У липні 1944 року він переїхав до Словаччини, де в місті Жиліна грав за команду майстрів спортклубу цього міста у вищому ешелоні. Матіас грав у польських командах Львова, а весною 1944 року в складі збірної Львова грав із збірною німецьких воєнних частин Львова. Львів'яни виграли 4:1. А вже перед визволенням Львова Червоною Армією він виїхав до Польщі, грав у "Полонії" Битом, потім тренував цю команду, а в 1952 році навіть був тренером збірної Польщі.

Та повернемось до Києва 1944 року. Відоме фото команди "Динамо" Київ 1944 року, на якому зображені й учасники матчів в окупованому місті. У першому післявоєнному матчі динамівців Києва 2 травня на стадіоні "Динамо", в якому вони зустрілися з московським "Спартаком", грали не тільки Василь Сухарєв та Володимир Балакін, а ще й А.Портнов, саме той що грав в окупованому Києві за київську команду "Спорт", яка була філією "Руху", і який очевидно непогано себе зарекомендував своєю грою під час окупації, що й його запросили до "Динамо", де тоді досвідчених футболістів явно було в обмаль. І підключення Портнова було доцільним, бо саме він забив гол, який дозволив динамівцям зіграти в цьому матчі унічию – 1:1.

21 травня динамівці Києва в Харкові зустрілися з місцевим "Локомотивом". У цьому матчі окрім вказаних вище трьох гравців вже грали й Михайло Свиридовський та Макар Гончаренко. На цей раз кияни перемогли й єдиний гол забив знову той самий Портнов. Виходить не дарма його запросили до "Динамо". Та в ті часи так просто нічого не забувалося, тому, напевно, його кар'єра динамівця дуже скоро закінчилася. Відомо що й в ще одному товариському матчі в Києві з одеським "Динамо", який кияни виграли з рахунком 6:1, грали Сухарєв, В.Балакін і Гончаренко. Цікаво, що ворота одеситів захищав Анатолій Зубрицький, який преспокійно під час окупації Одеси грав собі у футбол і навіть до Бухаресту виїздив пограти з окупантами. Це нікого начебто не турбувало, хоча "Динамо" було в структурі саме репресивного НКВС. Та найбільш дивним є те, що Зубрицький вже через тиждень був у "таборі"… не лякайтеся, у таборі київських динамівців і досить довго захищав честь цієї столичної команди. Тут вже звісно відчувалася турбота самого Т.А.Строкача, який дуже піклувався про свою рідну й улюблену команду "Динамо" Київ.

18 червня була перша поразка від прибулого до Києва тбіліського "Динамо" – 2:4. В цьому матчі грали Сухарєв, В.Балакін і Портнов. Саме цей матч мабуть через поразку став останнім матчем в "Динамо" Портнова й сприяв залученню до команди одесита Анатолія Зубрицького. Треба відмітити, що в цьому році до складу київських динамівців входив ще один учасник матчів в окупованому Києві - Михайло Мельник.

Відоме фото команди "Динамо" Київ 1944 року, на якому зображені й троє учасників матчів в окупованому місті.

Перше післявоєнне фото "Динамо» " Київ – 1944 р.
(зліва направо): Махиня М.Б. – граючий тренер і капітан команди, Ідзковский А., **Балакін В.**, Кононенко М., Корчевський Л., Бобков М., Калач К., Сєров І., **Сухарєв В., Гончаренко М.**, Васильєв С.

З самого початку події щодо матчів київських футболістів з командами окупаційних військ у Києві 1942 року почали потроху набувати політичного та пропагандистського забарвлення, досить активно обростати міфами й легендами у прямому змісті цих слів, тобто самою що не є брехнею.

Після визволення Києва 6 листопада 1943 року майже через десять днів в Москві в газеті "Известия" за 16 листопада 1943 року з'явилася стаття Є.Кригера "Так было в Киеве…", де писалося, що футболісти київського "Динамо" під час окупації спочатку переховувалися від німців, а коли влаштувалися працювати на хлібозаводі, то їх було заарештовано й відправлено до гестапо, а потім їх усіх розстріляли, але щодо проведення самих матчів у місті не було жодного слова. Якщо дивитися правді в очі, то в цій газеті було досить правдиве висвітлення подій – саме те, про що можна було тоді писати, хоча й трохи перебільшено щодо розстрілу усіх гравців, але ж і не написано скільки їх взагалі залишилося в Києві. Наведемо точний зміст статті:

Підтвердження викладеного:

Так было в Киеве

(от специального военного корреспондента "Известий")

" ...Дмитрий Орлов провел нас к другой улице, Короленко, к дому №31 или 33, где помещалось гестапо и рядом гараж. Гараж под немецким конвоем строили юноши, в которых влюблена была вся молодежь Украины. Этих юношей знали в Москве, во всех городах, где устраивались спортивные состязания, во Франции, где юношей встречали овацией. В них видели молодость и силу Советской страны. Это были игроки футбольных команд киевского "Динамо". Долгое время они скрывались от немцев. Надо было жить, спасаться от голода. Они устроились работать на 1-й киевский хлебозавод. Их обнаружили немцы, загнали в подвалы гестапо. Орлов видел, как они строили под стражей гараж, потом их заставили асфальтировать улицу перед домом гестапо. Когда работа была закончена, всех юношей расстреляли. В Киеве рассказывают, что известный всей стране вратарь Украины Трусевич перед смертью поднялся навстречу немецким пулям и крикнул: "Красный спорт победит! Да здравствует Сталин!"...

Евгений Кригер
Киев, 15 ноября (со слов Дмитрия Орлова, находившегося в г.Киеве во время оккупации)"

(газета "Известия" №270 за 16.11.1943 р., стор. 2)

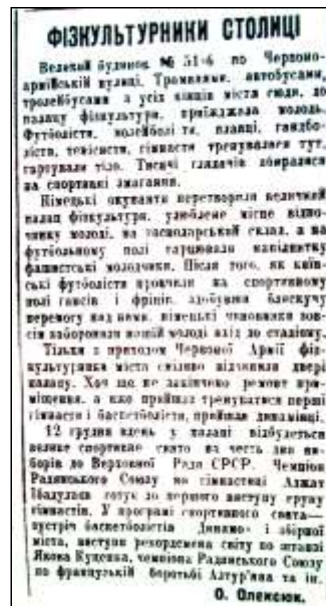
Таким чином газета "Известия" поклала першу цеглину до будування легенди про "матч смерті". Громадяни Радянського Союзу взнали, що:

- в Києві під час окупації залишалися футболісти київського "Динамо";
- щоб не вмерти з голоду, вони працювали на хлібозаводі;
- були заарештовані й знаходилися в катівнях гестапо;
- були усі розстріляні;
- та й ще таке собі незначне доповнення у стилі неперевершеної радянської пропаганди, що начебто "кто-то, что-то, где-то, порой" казав, що Трусевич перед смертю виголосив саме "Красный спорт победит! Да здравствует Сталин!".

Останнє особливо, як кажуть, "будоражило головы". Та коли вже таке з'явилося в центральній пресі, тобто хтось вже сказав "а", то одразу інші, інколи й вимушено, але повинні були якось реагувати.

Дмитрий Орлов провёл нас к другой улице, Короленко, к дому № 31 или 33, где помещалось гестапо и рядом гараж. Гараж под немецким конвоем строили юноши, в которых влюблена была вся молодёжь Украины. Этих юношей знали в Москве, во всех городах, где устраивались спортивные состязания, во Франции, где юношей встречали овацией. В них видели молодость и силу Советской страны. Это были игроки футбольных команд киевского «Динамо». Долгое время они скрывались от немцев. Надо было жить, спасаться от голода. Они устроились работать на 1-й киевский хлебозавод. Их обнаружили немцы, загнали в подвалы гестапо. Орлов видел, как они строили под стражей гараж, потом их заставили асфальтировать улицу перед домом гестапо. Когда работа была закончена, всех юношей расстреляли. В Киеве рассказывают, что известный всей стране вратарь Украины Трусевич перед смертью поднялся навстречу немецким пулям и крикнул: «Красный спорт победит! Да здравствует Сталин!»

Фрагмент статті з газети
"Известия" за 16.11.1943 р.

ФІЗКУЛЬТУРНИКИ СТОЛИЦІ

Великий будинок № 51-6 по Червоноармійській вулиці. Трамваями, автобусами, тролейбусами з усіх кінців міста сюди, до палацу фізкультури, приїжджала молодь. Футболісти, волейболісти, плавці, гандболісти, тенісисти, гімнасти тренувалися тут, гартували тіло. Тисячі глядачів збиралися на спортивні змагання.

Німецькі окупанти перетворили величний палац фізкультури, улюблене місце відпочинку молоді, на господарський склад, а на футбольному полі гарцювали напівп'яні фашистські молодчики. Після того, як київські футболісти провчили на спортивному полі гансів і фріців, здобувши блискучу перемогу над ними, німецькі чиновники зовсім заборонили всій молоді вхід до стадіону.

Тільки з приходом Червоної Армії фізкультурники міста сміливо відчинили двері палацу. Хоч ще не закінчено ремонт приміщення, а вже прийшли тренуватися перші гімнасти і баскетболісти, прийшли динамівці.

12 грудня ввечері у палаці відбудеться велике спортивне свято на честь днів виборів до Верховної Ради СРСР. Чемпіон Радянського Союзу по гімнастиці Алжат Шалулаєв готує до першого виступу групу гімнастів. У програмі спортивного свята — зустріч баскетболістів «Динамо» і збірної міста, виступ рекордсмена світу по штанзі Якова Куценка, чемпіона Радянського Союзу по французькій боротьбі Алтур'яна та ін.

О. Олексюк.

Стаття з газети
"Київська правда" за 11.12.1943 р.

Довго чекати не прийшлося. Вже наступного дня 17 листопада в самому Києві в газеті "Київська правда" у статті "У Сирецькому концтаборі" з розповідей в'язнів цього концтабору було наведено про все це більш докладніше. Наведемо рядки і з цієї статті:

Пізнавальна інформація:

"...Кільком людям удалося вирватися із Бабиного Яру. Здебільшого це військовополонені, робітники київських підприємств – в'язні Сирецького концтабору. Ми записали їхні розповіді.

У Сирецькому концтаборі

...Час-від-часу в таборі відбувалися масові розстріли – убивали кожного десятого, кожного п'ятого... Як забагнеться сп'янілому від крові катові.

На протязі довгого часу в концтаборі перебувала в ув'язненні група відомих країні київських футболістів – динамівців. Серед них були Трусевич, Клименко, Кузьменко та інші.

За що їх заарештували німці ?

В пам'яті киян постає незабутня картина – матч між німецькою командою і командою робітників хлібзаводу № 1, в яку входили і згадані товариші. У цьому матчі їх змусили взяти участь німці, сподіваючись вразити киян своїм неперевершеним мистецтвом, продемонструвати перевагу спортсменів арійської породи.

Футболісти дивилися на наступний матч, як на бойовий іспит. Згодом вони розповідали нам вже в концтаборі:

- Ми казали один одному: якщо нам не вдалося поки що розбити німців на полі битви, то ми поб'ємо їх на футбольному полі.

З цією думкою вийшли на матч наші спортсмени. Вони відчували на собі гарячі погляди тисяч очей киян, які слідкували за кожним рухом на полі. Це було щось більше за матч, це був герць між самозакоханими, пихатими насильниками і полоненими, але не переможеними радянськими людьми. Динамівці вщент розбили добірну німецьку команду. Десятки тисяч людей були свідками ганьби німців і торжества наших спортсменів. У повітря летіли шапки і хустки, не вгаваючи лунало "ура" на честь наших фізкультурників. Даремно метушилися гестапівці і поліцаї, намагаючись втихомирити схвильоване море. Кожну нову поразку німців супроводжував оглушливий свист, що наче пригинав побитих німців до землі.

Цей матч був останнім у житті динамівців. Їх незабаром арештували, а 24 лютого 1943 року на очах у всього табору під час чергового масового розстрілу 42 чоловік (за втечу двох ув'язнених) убили і славних футболістів."

(газета "Київська правда" № 7 за 17.11.1943 р., стор. 3)

Таким чином, саме з цієї статті спочатку лише мешканцям Києва стало відомо, що:
- в Сирецькому концтаборі перебувала група футболістів київського "Динамо";
- серед в'язнів були конкретно Трусевич, Клименко та Кузьменко**;**
- вони були заарештовані за перемогу у матчі між німецькою командою і командою робітників хлібзаводу №1, прийняти участь в якому їх змусили німці**;**
- вже 24 лютого 1943 року під час чергового масового розстрілу 42-х чоловік за втечу з табору двох ув'язнених саме цих трьох футболістів було вбито**.**
- на матчі були присутні десятки тисяч киян;
- після матчу глядачі святкували успіх своїх футболістів, навіть кричали "ура", та чомусь їм це робити начебто ніхто й не перешкоджав.
- та й знову ще одне незначне традиційне доповнення з основ радянської пропаганди, що начебто футболісти вирішили обов'язково перемогти німців на футбольному полі, якщо їм не вдалося цього зробити на полі бою.

Звісно вже тоді інформацію завжди подавали дещо в прикрашеному вигляді, властивому тим часам, бо це й потрібно було робити для підняття відваги бійців, що йшли у бій. І всі читачі цієї газети взнали, що футболістів кинули до концтабору за перемогу в матчі, а розстріляли зовсім за інше. Та усім було зрозуміло, що якби їх не заарештували, то вони б можливо були живі.

Саме з цих вищенаведених "постулатів", які виділені червоним кольором, і почала існувати й поширюватися легенда про цей матч і про розстріл після нього динамівців Києва. Безумовно автори цих двох статей писали їх виключно з патріотичних мотивів, та напевно вони ніколи й не підозрювали, який зробили внесок у створення такої грандіозної легенди, що тьмарить розум шанувальників футболу ось вже понад 70 років. Очевидно саме з таких невпевнених кроків і незначних на розсуд авторів припущень з добрих міркувань й створювалися завжди усі відомі людству легенди. Мабуть так.

А вже 11 грудня 1943 року в газеті "Київська правда" у коротенькому нарисі "Фізкультурники столиці", в якому розповідалося про центральну спортивну арену столиці України, було вказано, що *"…Німецькі окупанти перетворили величний палац культури, улюблене місце відпочинку молоді, на господарський склад, а на футбольному полі гарцювали напідпитку фашистські молодчики. Після того, як **київські футболісти провчили на спортивному полі гансів і фриців, здобувши блискучу перемогу над ними**, німецькі чиновники **зовсім заборонили** нашій молоді вхід до стадіону…".* Таким чином, підтверджується ще раз, що матч був і київські футболісти здобули блискучу перемогу. А ще можна поміж рядків цього нарису знайти визнання того, що до перемоги в матчі все ж таки молоді Києва дозволялося входити до стадіону, а зовсім вхід заборонили вже після того матчу.

Звісно, пропагандисти патріотизму в Радянському Союзі одразу підхопили повідомлення про перемогу київських футболістів в матчі з німцями під час окупації. Вже цього ж 1943 року розповідь про цю майже неймовірну історичну подію з'явилася в декількох номерах газети Забайкальського воєнного округу "На боевом посту". Ці нариси були зроблені фронтовим журналістом Олександром Борщагівським після того, як він побував у Києві в перші дні після його визволення і, як він сам пише в епілозі до другому виданні своєї книжки "Тревожные облака" (1984 р.вид.), почув розповідь від свого товариша, якого зустрів у місті. Звісно в забайкальській газеті все теж було наведено з тим же патріотичним ухилом, бо це було важливо для молодих солдат, що йшли на фронт, і бійців, які залічували рани.

А у Києві в газеті “Радянська Україна" за 25.06.1944 р. у статті Натана Рибака “Київський червень" до відкриття Республіканського стадіону ім. Хрущова знову були згадані футболісти, які грали в окупованому Києві: *“…Сьогодні київські "динамівці" виходять на поле не в тому складі, що мали вийти три роки тому. Частина їх **полягла смертю хоробрих і відважних.** Вони – Трусевич, Клименко, Кузьменко, інші – були **патріотами вітчизни.** Їх імена ми згадуємо з **шаною** і **сердечною теплотою**. Згадаємо їх в ці хвилини і передамо в покоління про них тепле слово…”.* Красиві слова, тільки чомусь не вказано, як і за що загинули вказані три футболіста та "інші" (скільки ж їх було?). Очевидно, в розрахунку на те, що кияни добре знали про цю подію, і більш конкретно про це вказувати було не потрібно, а може щось чи хтось забороняв деталізувати вказані обставини.

Та не пройшло й місяця, як в газеті “Молодь України" за 16.07.1944 р. з'явилася ще одна стаття вищого керівника спортивною роботою в Українській РСР – Голови Українського Комітету фізкультури та спорту (УКФС) М.Ф.Бунчука **“Плем'я сильних і мужніх”**, де він пише: *“...**Німці закатували, розстріляли** багатьох українських спортсменів і серед них **відомих київських футболістів Трусевича, Кузьменка, Клименка**…”.* Тоді партійна цензура дуже ретельно й уважно слідкувала за усім, що готувалося до друку, й органи НКВС не могли без погодження з своїм

керівництвом пропустити чогось небажаного для радянських громадян. Звідси висновок – це не суперечило лінії партії щодо ведення пропаганди й вихованню патріотизму тих же громадян.

Звідкілясь пішла мова про те, що відомий радянський письменник Лев Абрамович Кассиль, у ті роки кореспондент газети "Красная звезда", начебто також працював над цим "матеріалом". І навіть в одному з своїх нарисів чомусь начебто вже в газеті "Известия" вперше ввів термін – "матч смерті". До речі, на прохання автора книжки, яку ви держите в руках, його помічниками були переглянуті усі номери цих газет за 1944-46 роки та ніде жодного спомину про "матч смерті" так і не було знайдено. Кажуть, що коли Л.Кассиль зіткнувся з фактами, то досить скоро відмовився від оспівування цієї теми. Він розумів, що в ті часи за те, що люди співробітничали з німцями й навіть лише працювали на них, усіх заарештовували й у кращому разі висилали в "места не столь отдаленные", а то й розстрілювали. Та київські футболісти при німцях не тільки працювали на хлібзаводі, але ще й грали у футбол з командами окупантів. Л.Кассиль це прекрасно розумів і вирішив залишитися осторонь. Напевно, письменник О.Фадєєв залюбки взявся б за цю тему, але він у цей час вже працював над "Молодою гвардією", створюючись ще один незрівняний ні з чим міф про героїв-комсомольців Краснодону.

А от вже вказаний вище О.Борщагівський не "полінувався" і вже 1946 року в київській газеті "Сталинское племя" за 24 серпня - 26 вересня опублікував нариси своєї кіноповісті, *"посвященной **подвигу советских спортсменов** в дни Великой Отечественной войны"*, та дав їй назву – **"Матч смерти".** Ось звідки "ноги ростуть". Він розумів, що в ті часи може бути ще й покараний за визнання героями "зрадників", тому й перевів стрілки на Л.Кассиля, начебто запозичивши назву свого твору в нього, невідь не турбуючись про звинувачення у плагіаті. Саме з цього часу мешканці Києва вже при розмовах один з одним щодо матчів 1942 року все частіше й частіше почали вживати цю яскраву назву, яка, звичайно, усім дуже сподобалась, і вже почали вважати дійсні події навіть не інакше як подвигом київських футболістів.

Наведемо текст вступу до першої частини цієї статті: *"С настоящего номера мы начинаем печатать киноповесть А.Борщаговського, посвященную **подвигу советских спортсменов** в дни Великой Отечественной войны. Сценарий написан для ордена Ленина студии "Мосфильм" и передан для постановки молодым режиссерам Рыбакову, Бунееву и Швейцеру – воспитанникам Государственного института кинематографии. Сценарий печатается с некоторыми сокращениями"*. Однак фільм в ті роки так и не почали знімати з-за відомих вже читачеві причин (зняв його вже тільки 1963 року режисер Є.Карєлов під назвою "Третій тайм").

Та повернемося до нарисів кіноповісті О.Борщагівського 1946 року. Це був, звичайно, по-перше - літературний твір, а по-друге – у ньому не було жодного посилання на місце відображених подій та на конкретних осіб (імена та прізвища були придумані). Ось де фантазія молодого починаючого письменника "розгулялася" в повній мірі. Все було б нічого, якби нариси з'явились десь у Москві або у газетах інших міст. Але публікація їх саме в Києві, події в якому саме послужили основою створення цього кіносценарію, призвели до сприяння усіма викладеного за дійсність. Деякі моменти, які сподобались читачам, коли передавалися з вуст у вуста, то сприймалися не інакше як справжні факти. Наводити щось з цього "твору" недоцільно, бо літературні опуси, звісно, не можуть служити якимось документальним підтвердженням. Але, як всі розуміють, наша легенда про "матч смерті" почала обростати новими вигадками.

Та все ж у ті післявоєнні часи розрухи й злиденності мало кого цікавили казки та й у пам'яті багатьох ще була жива дійсність. Живі учасники тих подій, які пройшли часи допитів у НКВС і підписання документів про нерозголошення дійсних подій, як кажуть "під страхом смерті" стулили рота і витягнути з них хоч щось було зовсім неможливо. До того ж розмови про "матч смерті" точилися лише у Києві. У більшості інших міст Радянського Союзу про це майже ніхто не знав. А якщо й знав, то в більшій мірі лише засуджував "героїв", які не полягли на полі бою з загарбниками, а залишилися в місті. До того усі розуміли, що це були не немічні чи старці, а молоді здорові хлопці, які повинні були не у футбол з німцями грати, а нищити ворога зі зброєю в руках або хоча б з каменюкою та загинути смертю хоробрих. Ось таке було комуністичне виховання значної більшості громадян цієї величезної країни. Репресивні дії влади щодо "зрадників" усіма без виключення підтримувалися. Здебільшого через це й не розпочали знімати фільм за сценарієм О.Борщагівського.

А згодом ця легенда усіма забулася більш ніж на 10 років і про неї навіть ніде не було надруковано жодного слова. Та, пробачте, але вже створення самої легенди на державному рівні – це окрема розповідь.

А зараз, наостаннє, наведу слова Георгія Михайловича Лавера – відомого закарпатського футболіста, гравця "Динамо" Київ у 1948-51 рр. Ось що він сказав про "матч смерті" в інтерв'ю В.Гаджезі, яке з'явилося не так давно в Інтернеті на сайті "Украинский футбол. Динамо Киев от Шурика":

"— Легендарный поединок 1942 года, после которого якобы всех киевских динамовцев расстреляли... Это — чушь, которая переходит из уст в уста. И чем дальше, тем больше фантазии появляется. Как говорится, Платон мне друг, но истина — дороже…

… Подтвердить это могу хотя бы тем фактом, что половину игроков той команды я знал лично. Словом, советская историография требовала мифа. Его и создала...".

Анатолій Коломієць

А. Борщаговский

МАТЧ СМЕРТИ

С настоящего номера мы начинаем печатать киноповесть А. Борщаговского, посвященную подвигу советских спортсменов в дни Великой Отечественной войны.

Сценарий написан для ордена Ленина студии «Мосфильм» и передан для постановки молодым режиссерам Рыбакову, Бунееву и Швейцеру — воспитанникам Государственного института кинематографии.

Сценарий печатается с некоторыми сокращениями.

[illegible]

Перший розділ кіноповісті О.Борщагівського "Матч смерті" у газеті "Сталинское племя" за 24.08. 1946 р.

Один з малюнків до кіноповісті О.Борщагівського "Матч смерті"

Чи залишилися в окупованому Києві діючі гравці команди майстрів "Динамо"?

Добре відомо що 1941 року в заявленому складі команди майстрів київського "Динамо" перебувало загалом 30 гравців, а саме (в алфавітному порядку): **Борис Афанасьєв**, **Микола Балакін,** Яків Борисов, **Павло Віньковатов**, А.Габер, Ромуальд Газда, **Василь Глазков,** М.Голімбієвський, А.Горинштейн, **Володимир Гребер,** Лев Гундарєв, Іван Гурський, Тадеуш Єдинак, **Антон Ідзковський**, Йосиф Качкин, **Олексій Клименко, Павло Комаров**, Іван Кузьменко, Олег (Олександр) Лаєвський, Петро Лайко, Абрам Лерман, **Міхал Матіас**, **Микола Махиня**, Михайло Мельник, **Володимир Онищенко**, **Анатолій Садовський**, **Олександр Скоцень**, **Микола Трусевич**, **Віктор Шиловський** і **Костянтин Щегоцький**. У матчах незакінченого чемпіонату СРСР 1941 року прийняло участь лише 16 гравців (виділені жирним шрифтом).

Відомий також склад команди групи "Б" чемпіонату СРСР 1940 року, яка виступала під назвою "Локомотив Півдня" в чисельності 20 гравців: Микола Боженко (залучений з Ростова-на-Дону) і Арон Сокальський – Віктор Бойко, Микола Моісюк, Анатолій Радзивинович, Герман Саблін і Анатолій Садовський (залучений з Дніпропетровська) - Володимир Балакін, Василь Сухарєв, Олександр Філіппович і Павло Францев – Костянтин Авраменко, Олександр Галкін, Макар Гончаренко (залучений з "Динамо" Київ), Лєв Гундарєв, Микола Корзунов, Федір Кузьменко, Михайло Мельник, Костянтин Москаленко та Олександр Шацький. Навесні 1941 року з цього складу до київського "Динамо" були переведені Л.Гундарєв, М.Мельник і А.Садовський, а до одеського "Спартака" пішов М.Гончаренко.

Одразу треба відмітити, що ще до червня з команди були вилучені "легіонери" Т.Газда та А.Габер, які разом з З.Цібором, якого теж переглянули, були відправлені додому.

* * *

22 червня війна прийшла безпосередньо на територію СРСР. До цього при окупації в 1939-40 роки територій Західної України та Західної Білорусії, а також незалежних країн Прибалтики –

Литви, Латвії та Естонії війна проходила без якогось там серйозного опору з боку населення цих територій, яке розуміло, що їм, звичайно, не впоратися з Червоною Армією. Тільки одна Фінляндія чинила справжній супротив, але військові дії до цього часу проходили на території “противника". Зараз же німецькі добре оснащені частини вступили на територію “імперії більшовиків", в усякому випадку, з перших днів війни почали методично бомбити великі радянські міста. Серед перших, що постраждали від бомбардувань, був і Київ. До речі, тут же слід відмітити, що з 22 по 27 червня до війни з СРСР приєдналися Румунія та Угорщина, війська яких в тій чи іншій мірі також приймали участь в окупації території СРСР. Румунія претендувала на території Буковини, Бесарабії (нинішнє Придністров'я, а в той час територія Молдавської АРСР у складі УРСР) та Буджаку. Угорщина мріяла повернути собі Закарпаття.. Правда, їх війська не приймали безпосередньої участі у наступальних і каральних діях німецької армії, а в більшій мірі виконували допоміжні функції. Одна тільки Фінляндія ставила перед собою завдання повернення втраченої донедавна території Карелії.

Одразу, як тільки війна прийшла на територію СРСР, в країні була оголошена загальна мобілізація. Тільки в Києві було мобілізовано до Червоної Армії в перші ж дні війни понад 200 тисяч киян. Мобілізації підлягали, звичайно, й футболісти. Багатьох одразу призвали на військову службу. Майже 3,5 тисячі киян добровільно увійшли до лав винищувальних батальйонів і ще 29 тисяч влилися в загони так званого “народного ополчення".

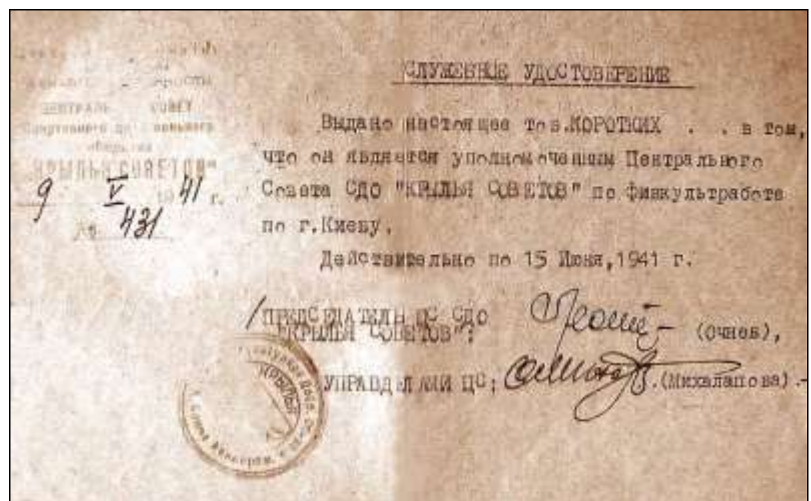
Особливе відношення в той час було до гравців, які були заявлені в “Динамо" Київ. Вони мали безпосереднє відношення до однієї з потужніших силових структур у СРСР – НКВС (Народного Комісаріату внутрішніх справ). З футболістів, які в тій чи іншій мірі мали відношення до “Динамо", були призвані на військову службу В.Онищенко, Б.Афанасьєв, М.Махиня, П.Лайко, В.Глазков и В.Гребер. Чому інших не призвали, не зрозуміло. Або були якісь вказівки або не виключено, що дехто просто сховався. Достеменно відомо, що було організовано винищувальний батальйон робітниками стадіону “Динамо" та спортсменами цього товариства. Інші київські ветерани футболу поки що готували до евакуації підприємства, де вони працювали.

В місті, звичайно ж, на той час вже було досить багато ветеранів "Динамо" Київ, так званих "старичків", які "догравали" в інших командах міста. Наприклад, Микола Коротких працював спочатку весною громадським інспектором учбово-спортивного відділу Київського Міського Комітету у справах фізкультури та спорту, а потім аж до початку війни уповноваженим Центральної Ради спортивного товариства "Крила Рад", але це не заважало йому ще й грати за команду "Рот-фронт" на першість міста.

УДОСТОВЕРЕНИЕ.

Посвідчення М.Коротких про працю в спорткомітеті

СЛУЖЕБНОЕ УДОСТОВЕРЕНИЕ

9 V 1941 г.
№ 431

Выдано настоящее тов.КОРОТКИХ . . в том, что он является уполномоченным Центрального Совета СДО "КРЫЛЬЯ СОВЕТОВ" по физкультработе по г.Киеву.

Действительно по 15 Июня,1941 г.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ЦС СДО "КРЫЛЬЯ СОВЕТОВ": (Очнев),

УПРАВДЕЛАМИ ЦС: (Михалапова).-

Посвідчення М.Коротких про працю в ДСТ "Крила Рад"

А Макар Гончаренко в цьому році грав у одеському "Спартаку" й, звісно, залишив Одесу, коли розпочалася війна, та повернувся до Києва, але як свідчили очевидці, не спішив реєструватися, а приховався від мобілізації до кращих часів. Та його, мабуть, ніхто й не шукав, бо думали що він все ще в Одесі. Але за його особистими безкінечними спогадами він начебто вже на початку війни одразу був мобілізований до винищувального батальйону й приймав до останньої хвилини безпосередню

участь в обороні Києва.

Костянтин Щегоцький працював інструктором військово-фізичної підготовки 4-го загону воєнізованої пожежної охорони НКВС на Микільській слобідці. Офіційно ж він числився електромеханіком на трикотажній фабриці НКВС.

Михайло Путистін, який тільки недавно повернувся з довгого відповідального відрядження до Західної України, де займався створенням у Львові ФСТ "Динамо" й сприяв переведенню кращих львівських футболістів до Києва, одразу був направлений в одну з регулярних частин на фронт.

Колишні гравці "Динамо" Михайло Свиридовський і Олександр Ткаченко працювали на автобазі НКВС, а Георгій Тимофєєв працював тренером і вчителем фізкультури в трудовій колонії №7 НКВС. До того ж Свиридовський ще й числився на початку 1941 року гравцем київського "Локомотиву". До речі, в народному ополченні воювали ще два гравця "Локомотива" – Володимир Балакін і Василь Сухарєв.

Динамівці спочатку підтримували порядок на стадіоні; допомагали спорядженням співробітників НКВС, які формували винищувальні батальйони та угрупування, що вже готувалися до партизанської війни в тилу ворога; забезпечували евакуацію найбільш коштовного майна; строїли бомбосховище на території стадіону "Динамо". Всім цим командував Тимофій Амвросійович Строкач - заступник наркома внутрішніх справ УРСР, голова республіканської ради ФСТ "Динамо". Шефство своє над командою він розпочав ще в жовтні 1940 року. Це він організував перехід 1941 року в "Динамо" Київ тренера М.П.Бутусова та саме він евакуював його з міста першим. Вдалося евакуюватися й Антону Ідзковському.

Коли німецькі війська почали наближатися до Києва, то складна ситуація в місті, яке підготовлювалося до оборони, й плутанина в командуванні призвела до того, що одні гравці "Динамо", що залишилися при команді, були направлені до регулярних частин на фронт або за спецпризначенням до тилу (В.Шиловський, Я.Борисов, П.Віньковатов, І.Качкин, А.Лерман, М.Балакін, адміністратор Р.Фельдштейн). Інші – до лав винищувального батальйону, тобто безпосередньо приймали участь в обороні Київського укріпрайону (М.Коротких, М.Трусевич, П.Комаров, І.Кузьменко, О.Клименко, Л.Гундарєв, М.Голімбієвський); ветерани ж команди – до лав народного ополчення.

Однак начальник київського НКВС Лев Варнавський побоявся відправити в тил навыть родичів гравців, не те що всіх членів команди "Динамо". Сам він вбачав в проханнях щодо евакуації - боягузтво гравців і зневіру їх у можливість відстояти столицю України та не допустити до неї ворога (коли ж це сталося – він застрелився. – **Примітка автора**)

Відомо також і про долю більшості футболістів-"легіонерів", які були запрошені з команд Західної України в 1940-41 роках, – М.Матіаса, О.Скоценя, І.Гурського (ще й досі інколи в дуже багатьох виданнях абсолютно помилково цього футболіста "підмінюють" відомим польським футболістом і тренером Казімежем Гурським, однак це абсолютно інша людина, й давно потрібно вже перестати викривляти незаперечні факти – **Примітка автора**), Т.Єдинака та ще й О.Лаєвського. Їх спочатку хотіли призвати до армії й, навіть, Єдинака й Гурського після виклику до воєнкомату відправили на лівий берег (подальша доля їх невідома). А от інших призвати до армії "побоялися" через можливість зради (очевидно надійшла така вказівка). Тому вирішили евакуювати їх "з очей подалі" на баржі вниз по Дніпру до Дніпропетровська (крім О.Лаєвського, який десь затаївся в Києві – **Примітка автора**) Там вони знаходилися поки до міста не прийшли німці. Завдяки щасливому випадку їх не чіпали й вони "рвонули", хто, як міг, додому – на Захід. Про це добре розповів у своїх спогадах О.Скоцень в книжці "З футболом у світ", виданій у Канаді 1965 року. Ось декілька цитат з цієї книги:

" *…Одного дня на світанку всіх нас, "західників"* (це не тільки футболістів – **Примітка автора**), *які проживали у квартирах на стадіоні, розбудили і забрали до воєнкомату, щоб реєструватися в армію… Тут за алфавітом нас оформляли, відбирали паспорти і відправляли на лівий берег Дніпра. Пішли К.Гурські, Т.Єдинак і фехтувальник В.Бжедзецкі. А далі – велика несподіванка! Українців із Західної України більше не реєструють! Не беруть в армію!*

Я повернувся на стадіон копати, рити біля стадіону глибоке бомбосховище…

…Пройшла ще одна ніч… Треба було залишати Київ і спасати життя! Ми готувались, пакували що могли, але постала велика проблема: чим і як виїхати з міста? Залізнична станція була переповнена людьми: годі пройти. Евакуювали у першу чергу начальство і їхні родини. Більшість потягів реквізували для військових потреб. Звідси виїхати було неможливо... Залишалась єдина можливість: з річкової станції плисти пароплавом по Дніпру у напрямку Одеси.

До нас з дружиною приєдналися ще кілька львів'ян-спортовців (між ними М.Матіас), які аж ніяк не хотіли бути довше в Києві, і другого дня ще в досвітніх годинах ми вийшли на Дніпрову пристань.

З тяжкою бідою серед натовпу людей ми добилися до гавані. Стали в чергу і стояли цілий день. Один пасажирський пароплав з вантажем відправили вранці, другий увечері. Сісти в один з них було неможливо... На другий день повторилася точно та сама історія…

… По якомусь часі приїхало кілька осіб у напіввійськових уніформах, поговорили з начальником міліції, а потім один з них звернувся в нашу сторону і наказав: "Пошли!". Ті самі міліціонери провели нас на самий кінець набережної, до якоїсь стоянки самохідних барж.

Тут, у місці причалу, стояв також старий, перехилений набік моторний човен. Нас спрямували туди. З якою полегшею на душі ми сіли в нього! Під вечір підплив великий буксирний пароплав, взяв наш човен на буксир з рядом інших причеплених барж з вантажем, і ми рушили вниз по Дніпру…"

А тепер одне з перших питань, яке ставить історія щодо київських футболістів, які за волею долі залишилися в Києві під час окупації міста: **чому вони залишилися в місті, а не пішли з радянськими військами, які відступали?**

Відповідь, як виявляється, є, хоча й досить не однозначна:

- перша причина – командування й особисто Йосиф Сталін ставили перед захисниками Києва надзвичайно жорстокі вимоги, категорично заборонивши військам відступати з міста. В цій ситуації небезпечно було взагалі готувати навіть незначні заходи щодо можливості евакуації з Києва мешканців та війська. Цим питанням абсолютно ніхто не займався, тому що усі були мобілізовані на стримування ворога, що рвався до міста.

- друга причина – підрив єдиного в Києві дніпровського мосту (кияни його іменували Ланцюговим, а насправді – автогужовий міст ім. Є.Бош) мінерами НКВС, по якому хоча б якось можна було б залишити місто, й паніка, яка розпочалася після цього в місті. Це сталося 19 вересня й до того ж під час вибухів на мосту перебувало багато червоноармійців, які намагалися врятуватися від полону, але це нікого не турбувало. Через декілька годин вибух навіть продублювали. Та все це було непродумано й не мало ніяких позитивних наслідків, бо вже через 24 години німці, коли увійшли до Києва, навели 500-метрову переправу на гумових надувних понтонах.

Підірваний ланцюговий міст через Дніпро

- третя причина – більшість футболістів мали в місті родини й малолітніх дітей, евакуювати яких було неможливо, а залишити їх напризволяще мало хто б зважився.

- і, нарешті, четверта причина – ті футболісти, що встигли відступити, які воювали у винищувальних батальйонах і народному ополченні, після того як керівництво зрозуміло загрозу оточення, саме й потрапили до нього під Борисполем – Баришівкою. Ті, хто був у напіввійськовому одязі й, головне, не пострижений повністю, змогли практично безперешкодно повернутися до міста. Інші потрапили до табору військовополонених – так званих фільтраційних таборів польової жандармерії (М.Трусевич, П.Комаров, О.Клименко, М.Свиридовський, В.Балакін, В.Сухарєв). По статистиці Ставки Гітлера під Києвом у полон було взято 665 тисяч солдат і офіцерів Червоної Армії.

Усіх футболістів, хто залишився в місті, можна розділити на декілька груп, знову ж виходячи з причини знаходження або появи їх в окупованому Києві:

- приймали участь у воєнних діях і були визволені з таборів військовополонених за відомим листом Секції фізкультури та спорту Міської управи вже окупованого німцями Києва – **М.Трусевич, П.Комаров, І.Кузьменко, О.Клименко, М.Коротких** і **В.Балакін** (в листі помилково був вказаний його брат Леонід, тому можливо слід вірити свідченням Володимира Балакіна, що йому вдалося здійснити втечу з табору – **Примітка автора**);

- приймали участь у воєнних діях (попали до оточення, кинули зброю й самостійно дістались Києва) – **М.Свиридовський, Л.Гундарєв, В.Сухарєв, О.Ткаченко, Г.Тимофєєв** і **М.Голімбієвський**;

- приймали участь у воєнних діях і повернулися до Києва через деякий час, після того як попали в оточення діючих частин Червоної Армії – **М.Путистін** (з-під Полтави, за його словами після наказу командира "Тікайте, куди хочете, армія розвалилася" – **Примітка автора**);

- невідомо з якої причини залишилися в Києві – **М.Гончаренко** (кажуть, що сховався від призову в тещі – **Примітка автора**), **О.Лаєвський, Ф.Тютчев, М.Мельник і Ю.Чернега**.

Крім цих відомих футболістів київських показових команд майстрів футболу "Динамо" та "Локомотиву", в місті залишилося багато футболістів клубних команд спорттовариств і великих підприємств, а також дуже багато ветеранів київського футболу, проблемами яких у той складний період взагалі ніхто з керівників фізкультурою та спортом не займався. Слід обов'язково перелічити хоча б тих, хто відомий за знайденими в архівах та дослідженими документами:

- ветерани "Динамо", "Локомотива" та інших команд, які вже практично не могли активно займатися спортом: **А.Поталов, А.Фенцель, Г.Швецов, В.Ямковий, Б.Скузін, Т.Пржепольський, С.Бардадим, М.Ахламов, К.Преснов** і **В.Бєлий**;

- гравці київських команд: "Локомотива" – **М.Южда, О.Бабієнко, Ф.Куц** і **В.Ногачевський;** "Водника" **- К.Пенкін** і **В.Пичугін, "**Зеніта" (з-д "Арсенал") - **Дубовик,** "Авангарда" (з-д "Більшовик") – **В.Соколов**;

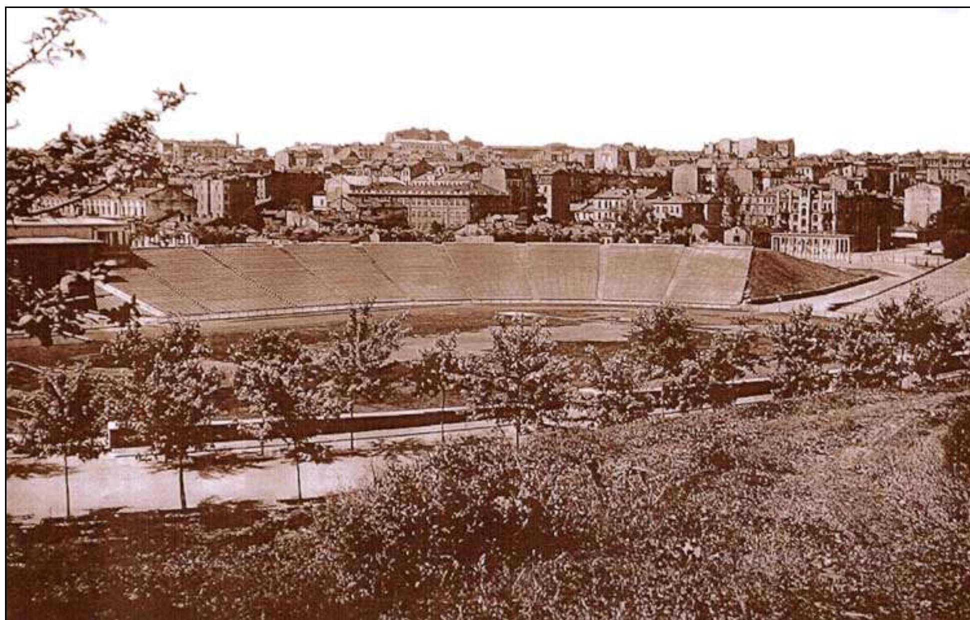
- працівники суддівського й тренерського корпусів: **Т.Прокофьєв, І.Миронов, Л.Коген** і декілька вже перерахованих вище.

Також за дослідженими документами в місті ще знаходилося декілька невідомих автору цієї книги граючих футболістів, таких як: Артюшенко, Баранов, Б.Данилов, В.Дюндиков, Калач, Китасов, Костюк, С.Лаптєв, Майжук, Михайлов, Б.Молчанов, Петров, Пигулевський, Пирожниченко, Портнов, Рожков, П.Сотник, Станіс, Сухаренко, Терлецький, Тимохін, Тимошенко Орлик, Орлов, Прусс і Шведов.

З футболістів, яким вдалося вийти з оточення й не повернутися до Києва, а продовжувати рухатися на схід у пошуках радянських військ, відома лише доля одного з найбільш знаменитих футболістів київського "Динамо" - Костянтина Щегоцького. Біля двох місяців він блукав по вже окупованій території й зустрівся з радянським військом тільки в районі Ростову-на-Дону.

Висновок: з гравців, які продовжували грати у футбол в окупованому Києві 1942 року у складі команди "Старт", діючих гравців основного складу київського "Динамо" було лише троє – **Трусевич, Клименко** та **Комаров**, ще троє з резервного складу – **Кузьменко, Гундарєв** і **Мельник**, а також ще семеро ветеранів команди: **Коротких, Гончаренко, Тютчев, Путистін, Сухарєв, Ткаченко** і **Тимофєєв** - тобто усього 13 представників команди. В інших командах ще грали – резервний воротар Голембіовський та ветерани Пржепольський і Бардадим.

(інформація надана Анатолієм Федоровичем Коломійцем)

Республіканський стадіон ім..М.Хрущова в 1941 р.
(справа – єдиний тоді діючий вхід на стадіон з маловідомою досі аркою та огорожею)

Стадіон "Динамо" у вересні 1941 р.
(на фоні диму від пожежі на підірваному Хрещатику)

Спорудження барикади й захисного рову на вул.. Лютеранській
(на цих роботах були задіяні бійці народного ополчення)

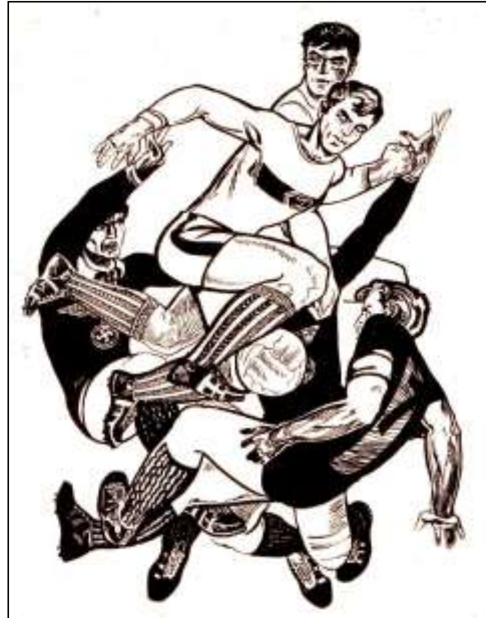
Колона радянських військовополонених на Броварському шоссе
(серед них могли бути й футболісти, що приймали участь в обороні Києва)

Скільки ж було "матчів смерті" в Києві 1942 року?

Кляті фашисти бажають лише перемоги

Радянські футболісти ніколи не програють

Навесні 1942 року в окупованому Києві шеф хлібозаводу №1 Йосиф Янович Кордик (за національністю - моравський чех, тобто "фольксдойче"), який любив футбол до самозабуття, до війни не пропускав жодного матчу і добре знав усіх київських майстрів шкіряного м'яча, якось зустрівся на Євбазі (так званий єврейський базар на Галицькій площі – нині площа Перемоги) з воротарем київського "Динамо" Миколою Трусевичем, який, як і багато інших футболістів, був покинутий владою більшовиків напризволяще в місті. Звісно, він одразу ж захотів хлопцеві допомогти й запропонував йому та його колишнім одноклубникам по "Динамо" роботу на своєму заводі, переслідуючи мету відродження футболу в Києві й створення знову першокласної команди майстрів футболу. Відмовитися від такої пропозиції, яка в той час нагадувала не інакше як дар Божій, зголоднілим і виснаженим футболістам було б просто дивно, адже це була справжня постійна робота, яка перш за все вберігала їх від відправки до Німеччини, а головне в голодному Києві давала можливість хоч якось вижити. Кордик пропонував влаштувати на роботу всіх динамівців, які б цього забажали, а в подальшому домігся офіційного дозволу на право проводити постійні тренування і матчі команди хлібозаводу на полі стадіону "Зеніт" (заводу ім. Петровського) по вул. Керосинній, 24 (нині вул.Шолуденка) на розі з вул. Лагерною (потім – Казарменою, а нині – маршала Рибалко). Раніше там розміщувався один з таборів для військовополонених в покинутих казармах військового училища, який окупантами був ліквідований 1942 року за відсутністю необхідності.

Микола Трусевич, не гаючи часу, зустрівся з Макаром Гончаренко, що підробляв в той час як швець, і знайшов у того теж позитивний відгук на пропозицію Кордика. Вони терміново зібрали динамівців Михайла Свиридовського, Івана Кузьменка, Федора Тютчева, Олексія Клименка, Михайла Путистіна і Павла Комарова й вирішили погодися на працевлаштування на хлібзаводі на будь яку роботу. Їм запропонували простеньку роботу у дворовій бригаді різноробочих, і в їх обов'язки входило виконувати вантажні роботи, підмітати подвір'я тощо. У вільний час вони, звісно, грали у футбол, для чого, власне кажучи, й були прийняті на роботу.

До них незабаром приєднався і колишній гравець "Локомотива" Володимир Балакін. Таким чином, на заводі влаштувалися працювати 9 осіб. Для укомплектування команди необхідно було ще

хоча б двоє-троє хороших гравців, і Кордик не заперечував, коли до дев'яти його працівників приєдналися Георгій Тимофєєв і Олександр Ткаченко, а пізніше й Лев Гундарєв, які в цей час служили... в поліції. Проти цього й там ніхто не заперечував, тому що повноцінну команду в Українській поліції сформувати так і не вдалося. Ніхто не заперечував і тоді, коли в команді став грати ще й Микола Коротких, який в цей час працював кухарем у їдальні для спортсменів українського товариства "Рух". Ось ці гравці й утворили ядро футбольної команди цього заводу, яку спочатку хотіли назвати "Рекорд", але потім вона отримала найменування - "Старт", під яким її в кінці травня 1942 року і зареєстрували.

До речі, на хлібозаводі була посада й уповноваженого по спорту - її посідав якийсь Григорій Осіюк, а капітаном команди гравці обрали Свиридовського.

Дуже цікавим є офіційний документ, виявлений в Державному архіві Київської області (фонд №Р-2356, опис 6, справа 207), завдяки якому можна стверджувати про дату утворення цієї команди:

Підтвердження викладеного:

Brot – und Makkaronifabrik
Kiew
Dechtiarowska 13
№ 09 27/ V – 42 р.

ДО КОМІТЕТУ ФІЗКУЛЬТУРИ
ТА СПОРТУ МІСЬКОЇ УПРАВИ

Київський Хлібзавод № 1 просить зареєструвати добровільну футбольну команду заводу.

Склад команди при цьому додається*.

ДИРЕКТОР ХЛІБЗАВОДУ № 1
підпис **/ ЧЕБАНЮК /**

* На жаль, доданий до листа перелік команди, в архіві відсутній.

Такий же лист з проханням "*дати у розпорядження заводу "Стадіон", що міститься по вул. Керосинній"* було направлено 28.05.1942 р. і до Міської управи, однак, на ньому стоїть резолюція, датована 1.06.1942 р.: *"По согласованию в штадткомиссариате – ОТКЛОНИТЬ. Тренування проводить по утвержденному календарю"*.

Надзвичайно цікавим є і лист хлібозаводу до Секції фізкультури та спорту від 4.06.1942 р. з проханням виділити для команди "Старт" інвентар: бутси, труси, футболки, гетри, наколінники, м'ячі та сітку для воріт. За винятком бутс і трусів все було виписано вже 19 червня. Ось звідки у команди "Старт" з'явилося 12 червоних футболок. Вони були надані самої Секцією фізкультури та спорту (звісно, ця секція червоні футболки своєму дітищу - товариству "Рух" не пропонувала, ось вони й "валялися" на складі в достатній кількості. Так що про виявлений патріотизм динамівців, які грали у червоних футболках з німцями в "матчі смерті", краще було б все ж помовчати. До того ж і німці грали частенько в червоних футболках, бо це ж колір і їхнього прапору.

Також добре відомо, що саме в червні 1942 року керівник Секції фізкультури та спорту В.М.Снетенчук у своїй доповідній записці на ім'я заступника Міського голови рекомендував: *"...протягом сезону провести низку показових виступів кращих спортсменів з різних видів спорту і зокрема спортивні зустрічі по футболу як між місцевими українськими командами, так і* ***між командами українців і німецьких військових частин****"*.

Підтвердження викладеного:

Спорт

" З дозволу Штадткомісаріату за допомогою Міської управи спортивне життя Києва відновлено.

Наданий для занять стадіон Палацу спорту (В. Васильківська) вівторками та п'ятницями являє центр жвавої спортивної роботи...

...Всім відомо, що футбол не тільки приваблює адептів, а й є своєрідним фактором, який допомагає розгортанню інших видів спорту. Першими почали спортивні змагання футболісти...

…Між іншим, українські футболісти мали нагоду бачити на київському німецькому стадіоні футбольні зустрічі німецьких вояків...

...Слід звернути увагу на той факт, що починають зароджуватись спортивні колективи на окремих підприємствах.

Першим почав хлібзавод, який уже об'єднує футбольну команду з кращих гравців Києва.

У неділю, 7 червня о 17 год. 30 хв. усі аматори будуть мати можливість бачити перше відкрите змагання футбольних команд "Рух" – хлібзавод, яке відбудеться на стадіоні Палацу спорту.

Швецов."

(газета "Нове українське слово" (Київ) за 6.06.1942 р.)

Офіційно футбольний сезон 1942 р. було відкрито в окупованому Києві вже 7 червня матчами на стадіоні Палацу спорту (Республіканський стадіон, пізніше перейменований в Український). Грали спочатку німецькі команди штабної роти військово-повітряних сил та служби забезпечення однієї з дивізій, а потім команди товариства "Рух " і хлібозаводу (тоді ще назви "Старт" у команди не було). Цей матч був першим офіційним матчем команди "Старт" в сезоні 1942 року.

Вже в цей час в місті з'явилися й афіші про проведення футбольних матчів. На них, як правило, були вказані склади команд. У Науково-дослідної бібліотеці Центральних державних архівів України у Києві збереглися ці афіші, які насправді, як виявилося, великого розміру (80x95 см) й майже всі кольорові, їх наклад невеликий - по 100 примірників на кожен матч. Виготовлені вони були в друкарні Київської книжкової фабрики. Мабуть кольорові примірники призначалися для розклеювання в місцях розміщення міської управи й різних німецьких структур влади.

А вже 21 червня відбувся перший матч "Старту" і взагалі перший матч у Києві з командою окупаційних часин, тобто саме ворога. На стадіоні "Зеніт" команда "Старт" зустрілася зі збірною командою угорського гарнізону (в Києві крім німецьких частин розміщався ще й союзний з німцями гарнізон угорських військових частин). У цьому матчі команда "Старт" перемогла ворожу угорську команду з рахунком аж - 7:1 (у деяких сучасних публікаціях необгрунтовано зазначено рахунок цього матчу - 6:2). Й нічого не відбулося за те що кияни перемогли окупантів.

Підтвердження викладеного:

Матч №1 з окупантами **Спорт**

"...Цікаві спортивні змагання будуть проведені на стадіоні "Зеніт" (Керосинна, 24) в неділю, 21 червня. Тут відбудеться футбольний матч між командами І хлібозаводу "Старт" та збірною угорського гарнізону. В команді "Старт" гратимуть такі відомі футболісти, як Трусевич, Кузьменко, Гончаренко та ін.

Крім того, на стадіоні "Зеніт" відбуватимуться змагання з боксу. Гратиме також духовий оркестр. Початок матчу о 18 годині. Ціна квитка – 3 крб."

(газета "Нове українське слово" (Київ) за 20.06.1942 р.)

А 28 червня відбувся вже й матч з німцями, а саме зі збірною німецької артилерійської частини (**Матч №2 з окупантами**). Цього разу "Старт" здобув перемогу з рахунком - 8:2. І навіть німці не виразили ніякого невдоволення й сприйняли поразку як належну в спортивному поєдинку.

Афіша до матчу "Старт" – збірна угорського гарнізону

Афіша до матчу "Старт" - збірна німецької артилерійської частини

5 липня на стадіоні "Зеніт" був проведений матч між "Стартом" і ще одною місцевою командою - "Спорт". Цей був п'ятий матч "Старту" (у деяких радянських друкованих виданнях було зазначено, що цей матч був з командою румунської військової частини, проте достовірно відомо, що в місті в 1942 році румунських військ не було. Мабуть під часи створення легенди про "матч смерті" дуже не хотіли згадувати , що в Києві було кілька місцевих футбольних команд). До усього, результати матчів спотворювалися з року в рік, від публікації до публікації, так як вони були отримані зі слів очевидців або учасників матчів. На жаль, пам'ять їх підвела. А от місцеві газети того часу "Нове українське слово" та "Последние новости" наводять результати досить точно, навіть підводять сумарні підсумки після кількох зустрічей.

Підтвердження викладеного:

Футбол в Киеве

"Сейчас, после 8 месяцев освобождения Киева от большевистского ига, снова начинает возрождаться популярнейшая спортивная игра – футбол. Часть киевских футболистов вывезена большевиками, но часть осталась и, как только наступила весна, начались тренировки футболистов на зеленых полях уцелевших стадионов. Сейчас в Киеве имеются две футбольные команды. Одна – товарищества "Рух", молодая, способная, но недостаточно натренированная и сыгранная команда, и другая, 1-го хлебзавода – "Старт". В этой команде с запасными сейчас насчитывается 14 человек. Большинство из них давно уже известны киевским "болельщикам" по большим матчам. В основном это коллектив бывшей киевской команды "Динамо". Тут играют такие известные игроки, как Трусевич, Кузьменко, Свиридовский, Комаров, Гончаренко и др. Вторая половина подобрана из наиболее способных игроков других расформированных спортивных обществ и команд. Футболисты "Старта" начали тренировку примерно месяц назад, тогда же состоялся и первый матч с командой товарищества "Рух", который закончился победой "Старта" со счетом 2:0. Все четыре официальных встречи закончились победой "Старта" со счетом 7:1, 7:1 и 8:2. Таким образом, команда за четыре матча забила сама 24 мяча, пропустив в свои собственные ворота только 4. Все же нельзя сказать, чтобы в игре этой команды видна была особенная сыгранность, да и нельзя требовать этого: ведь команда играет всего месяц–два, а для полной координации действий между всеми игроками надо много времени. Сейчас команда регулярно тренируется два раза в неделю на стадионе "Зенит". Стадион этот отдален от центра города, однако при хорошей погоде, во время встреч на поле, трибуны всегда полны, и снова в Киеве раздаются резкие свистки судьи и удары по мячу, радуя сердца закоренелых "болельщиков"

Р.Д. "

(газета "Последние новости" (Київ) №29 за 6.07.1942 р.)

12 липня в Києві відбулося офіційне відкриття Українського стадіону (до цього – стадіон Палацу спорту, а до війни й після неї - Республіканський стадіон ім.М.С.Хрущова, нині – НСК "Олімпійський"), за програмою якого проводився й футбольний матч "Рух" - німецька частина "DV" (**Матч №3 з окупантами**), в якому перемогла команда "Рух" (рахунок, на жаль, не відомий). Фактично супротивником була команда німецьких залізничників, але скомплектована поспішно, і яка серйозно не готувалася до цього матчу. Ось вже не тільки "Старт" перемагає команду німецьких окупаційних військ, але навіть і "Рух", але жодних репресивних дій з боку окупантів ми не бачимо.

Після цієї поразки німецькі залізничники значно посилили свої ряди більш "гідними" представниками залізничних військ і, у зв'язку з тим, що "Рух" їм у матчі-реванші відмовив, то вони запропонували зіграти матч "Старту". І цей матч відбувся 17 липня саме з німецькою командою RSG - збірної залізничників (помилково в сучасних виданнях вказано - PGS). Однак німці мабуть розраховували на супротивника подібного "Руху", тому помилилися, й їх чекала знову поразка і на цей раз з рахунком - 6:0.

Підтвердження викладеного:

Матч №4 з окупантами **Футбольний матч**

"17 липня о 6 годині вечора на стадіоні "Зеніт" відбувся футбольний матч між німецькою командою RSG (збірна залізниці) та київською командою "Старт". Зустріч закінчилася з рахунком 6:0 на користь киян. Але виграш цей аж ніяк не можна визнати досягненням футболістів "Старту". Німецька команда складається з окремих досить сильних гравців, але командою, в повному розумінні цього слова, назвати її не можна. І тут нема нічого дивного, бо вона складається з футболістів, які випадково потрапили до частини, за яку вони грають. Також відчувається брак потрібного тренування, без якого ніяка, навіть найсильніша команда не зможе нічого вдіяти. Команда "Старт", як це всім добре відомо, в основному складається з футболістів колишньої команди майстрів "Динамо", тому й вимагати від них треба значно більше, ніж те, що вони дали в цьому матчі…

…Взагалі виникає питання, чому такі сильні команди мусять грати на маленькому, погано обладнаному стадіоні. Трава на стадіоні місцями така велика, що м'яч часто залишається у грі, коли він давно вже мусить бути в "ауті". З загальної маси гравців треба виділити беків "Старту" Клименка і Свиридовського та гравця німецької команди (прізвище, на жаль, не можемо назвати), який у кінці першого тайму врятував свої ворота від неминучого голу. Два м'ячі, забиті у ворота німецької команди, треба віднести на рахунок судді, бо забиті вони були з чистого "офсайду". Взагалі праця судді не відзначалася точністю і чіткістю. Гра проходила в товариському дусі. Зокрема треба відмітити дуже коректну гру обох команд.

Р.Д. "

(газета "Нове українське слово" (Київ) за 19.07.1942 р.)

Афіша до матчу “Старт" - RSG 1
(збірна залізниці)

Афіша до матчу “Старт" - MSC “Wal”
(угорська частина)

19 липня команда хлібозаводу "Старт" приймала команду угорської військової частини MSC Wal (помилково в сучасних виданнях вказано MSG). І знову перемога "Старту" - 5:1.

Підтвердження викладеного:

Матч №5 з окупантами

Футбол

“У неділю 19 липня на стадіоні “Зеніт" відбувся цікавий футбольний матч. Грала одна з найсильніших угорських команд M.S.C. Wal з київською командою “Старт" І хлібзаводу. Свисток судді. Гра одразу ж починається в дуже жвавому темпі. Не можна поки що сказати, на чиєму боці перевага і яка команда грає сильніше. М’яч то коло воріт киян, то коло воріт угорців і знов, відбитий захисниками, на середині поля. Майже весь перший тайм гра йде безрезультатно, і лише на останніх хвилинах тайму киянам, після вдало проведеної комбінації, вдається нарешті забити м’яча у ворота угорців.

Після перерви темп гри не спадає. На перших же хвилинах другого тайму киянам удається підвести м’яча до воріт угорців, і знову м’яч у сітці. Після другого голу команда угорців кидається у наступ. Не рятує киян і прекрасна гра їх захисників – гол забито. Знову гра починається з центра і поступово переходить до воріт угорців, однак усі атаки киян відбиваються. Але тут, після невдалого падіння, з пошкодженою ногою виходить з гри один із угорських захисників. Все це трапилося на перших хвилинах другого тайму. Вибулого гравця чомусь ніхто не заміняє, і тому майже весь другий тайм угорська команда грає без одного захисника. Це позначається на ході гри, і киянам удається забити ще 3 м’яча. Угорці весь час намагаються відігратися, але всі їх атаки розбиваються об незламну стійкість київських захисників Свиридовського і Клименка.

Незважаючи на загальний рахунок матчу, можна визнати, що сила обох команд майже однакова. Захист та півзахист угорської команди працюють добре, напад вдало підводить м’яча майже до воріт київської команди, але там чомусь губиться, і майже всі комбінації їх так і лишаються безрезультатними.

. Р.Д. “

(газета “Нове українське слово" (Київ) за 24.07.1942 р.)

26 липня відбувся матч-реванш з оновленою угорської збірної - командою GK "Szero". Дуже завзятий матч закінчився на цей раз скромною перемогою "Старту" з рахунком 3:2.

Афіша до матчу
“Старт" - GK "Szero"

Фото перед матчем “Старт" - GK “Szero”
(в темних футболках гравці “Старту")

Підтвердження викладеного:

Матч №6 з окупантами **Футбол**

" У неділю, 26 липня, на стадіоні "Зеніт" відбувся матч-реванш між київською командою "Старт" та збірною угорською. Тепла сонячна погода сприяла матчеві, і ще задовго до початку гри майже всі місця на трибунах були зайняті.

Першу третину першого тайму гра йде безрезультатно, але на п'ятнадцятих хвилинах матчу киянам удається зробити блискавичний прорив, і м'яч у сітці. За кілька хвилин до кінця першого тайму кияни забивають ще одного м'яча. Після перерви команди починають гру у швидкому темпі. На перших же хвилинах знов м'яч у воротах угорців, рахунок 3:0 на користь киян. Наступні 15 –20 хвилин гра йде безрезультатно, і багато кому вже починає здаватися, що рахунок так і залишиться незмінним до кінця гри. Але ось суддя присуджує 11-метровий штрафний удар у ворота киян. М'яч забито. Перший успіх підбадьорює угорців, і вони буквально штурмують ворота "Старту". Не минає і п'яти хвилин, як забито другий м'яч. Гра поступово набирає шаленого темпу, угорці намагаються відквитатися, кияни теж кидаються у наступ. М'яч перелітає від одних воріт до других. Однак, не зважаючи на зусилля команд, рахунок лишається до кінця гри незмінним. Р.Д. "

(газета "Нове українське слово" (Київ) за 1.08.1942 р.)

Відома фотографія, зроблена перед початком матчу 26 липня, на якій добре видно усміхнені обличчя суперників. Хоча треба все ж відмітити честь і відвагу гравців "Старту". Секція фізкультури та спорту виділила гравцям команди футболки червоного кольору, але вони не боялися їх одягати, хоча добре розуміли, що це безумовно все ж таки мало якесь значення для глядачів.

Цього ж дня, 26 липня на Українському стадіоні команда спорттовариства "Рух" зустрічалася, як повідомлялося в газеті "Нове українське слово" за 26.07.1942 р., з "найсильнішою німецькою командою "Flakelf" (**Матч №7 з окупантами**). Це була команда, вірніше збірна німецьких протиповітряних військових частин в Києві - "Flakelf" ("Flieger-abwehrkanone" - зенітна гармата), але аж ніяк не команда льотчиків, і про "Люфтваффе" і мови бути не може. Українські футболісти у цьому матчі програли (на жаль, рахунок невідомий).

Перемігши "Рух" німецькі зенітники вирішили довести, що можуть перемогти усі без винятку команди в місті, тому одразу домовилися 6 серпня зустрітися саме зі "Стартом" (**Матч №8 з окупантами**). Але в цьому матчі німці вперше зазнали серйозної поразки - 5:1.

Підтвердження викладеного:

Футбол

"Сьогодні на стадіоні "Зеніт" відбудеться цікава зустріч двох кращих футбольних команд: німецької частини "Flakelf" і хлібного заводу – "Старт", які не мають жодної поразки в своїх спортивних виступах.

Німецька команда "Flakelf" багато разів зустрічалася з гарнізонними частинами, а також з командою київського спортивного товариства "Рух" і щоразу перемагала, показуючи високий клас гри, добрих і міцних майстрів футболу… А.Г. "

(газета "Нове українське слово" (Київ) за 6.08.1942 р.)

Афіша до першого матчу "Старт" – "Flakelf"

Афіша до матчу-реваншу "Старт" – "Flakelf"

І ось після цього матчу першими в матчі-реванші з командою "Flakelf" бажали зустрітися футболісти "Руху". Звичайно, вони перший матч програли і, справедливості заради, роблячи заявку на матч з "Flakelf" на 9 серпня вони ще не знали, що інша київська команда переможе їх суперників з такою значною перевагою. Проте доля розпорядилася інакше. Німці відмовилися від ще однієї зустрічі з уже переможеними ними і вважали за честь зустрітися в матчі-реванші зі своїми кривдниками – саме "Стартом" .

Підтвердження викладеного:

Футбол

" Сьогодні на стадіоні "Зеніт" о 5 год. вечора відбудеться друга товариська зустріч двох кращих футбольних команд міста – німецької частини "Flakelf" і хлібзаводу № 1 "Старт".

Склад команд значно посилюється кращими спортсменами, які серйозно тренуються до цікавої і рішучої зустрічі. А.Г. "

(газета "Нове українське слово" (Київ) за 9.08.1942 р.)

Таким чином, наступний матч "Старту" відбувся 9 серпня знову з командою "Flakelf" (**Матч №9 з окупантами**), але вже в посиленому, можливо й льотчиками, складі. Це був матч-реванш, і про це було офіційно зазначено в афішах. У цьому матчі, мабуть, на карту були поставлені й подальші долі гравців "Старту". Вони це безумовно якось все ж відчували. До речі, цей матч судив німецький арбітр. Але й у цьому матчі була перемога - 5:3 !!! Багато пишуть, що їм навіть натякали про те, що краще було б для всіх, якби вони програли. Але ніякого документального підтвердження цьому немає, а вірити творцям безлічі "легенд" просто недоречно.

До того ж, відома ще одна фотографія (наведена наприкінці цього нарису), зроблена після матчу 9 серпня кимось з німців, на якій також добре видно усміхнені обличчя суперників. Матч проходив в нормальній спортивній обстановці, особливих грубощів ніхто не пам'ятає, нарікань на суддівство не було з обох сторін. Й до цього декілька матчів судив німецький обер-лейтенант на ім'я Ервін, який відзначався тим, що частенько вилучав з поля гравців, які дійсно порушували правила гри, за що його всі футболісти цінували і поважали. І взагалі усі матчі, особливо зі "Стартом", за свідченням очевидців викликали величезний інтерес, як серед місцевих жителів, так і серед окупантів, які активно підтримували спортсменів, майже не виявляючи ворожого ставлення і агресивності до українських футболістів та вболівальників. Стадіон "Зеніт" був завжди повністю заповнений.

І в цьому матчі "Старт" грав у червоних футболках, бо інших-то у них просто не було. Які їм видали, в таких і грали. Та всі якось все ж підсвідомо розуміли, що такі перемоги над окупаційними військами ні до чого доброго не можуть привести.

Після матчу ніхто, звичайно, нікого не заарештовував. Футболісти обох команд сфотографувалися на пам'ять і спокійно покинули поле, Ще й добре відомо, що потім гравці "Старту" традиційно для тих часів випили в роздягальні трохи самогону, який приніс один із знайомих їм вболівальників, скромно закусили, дехто ще пішов до господаря самогону "додати" й розходилися вже пізно групами по домівках. До речі, через декілька днів фотографію німці передали футболістам, і найдивніше те, що гравці "Старту" її зберігали всі наступні роки радянської влади, хоча чудово розуміли, що це фото, яке, що не кажіть, але свідчило про "братання" з окупантами, могло коштувати багатьом можливо й життя.

І ось чомусь саме цьому матчу, здавалося б, звичайному, який практично нічим не відрізнявся від решти матчів 1942 року, судилося увійти в історію патріотичного спадщини радянської епохи і історію світового футболу. Саме про цей матч в Радянському Союзі склали легенду "матчу смерті", про нього написані художні книги, зняті кінофільми, поставлені пам'ятники. Довго навколо нього спочатку ходили всілякі чутки, прикрашені домислами. А потім, за створеною легендою, усі "дознались", що всі гравці команди "Старт" були після матчу заарештовані, відправлені до концтабору, де четверо з них було розстріляно. Але це було зовсім не так.

Та й в наступні дні нікого не заарештували. По-перше, 15 серпня на стадіоні "Зеніт" був проведений цікавий матч між німецькою командою "Flakelf" і угорською збірною. У цьому матчі практично рівних за силою суперників німці виявилися більш вдалими, а може й угорці не хотіли "зариватися" зі своїми союзниками. Матч закінчився перемогою німецької команди - 2:1.

Та й спортивне життя команди "Старт" текло собі в колишньому режимі, й вже 16 серпня ще на один матч-реванш до неї напросилася команда "Рух". Так сталося, що це був останній матч "Старту" й він, як і всі попередні, закінчився одинадцятою перемогою і при цьому з розгромним рахунком 8:0.

Після цієї перемоги вже не знаходилося бажаючих в місті помірятися силами з робітниками хлібозаводу, серед яких 13 з 17 гравців були колишніми гравцями кращою довоєнної команди УРСР -

"Динамо" Київ. Всього командою "Старт" було проведено в 1942 році 11 матчів, у всіх здобуті перемоги, співвідношення забитих і пропущених м'ячів - 67:11. У середньому в кожному матчі гравці "Старту" забивали по 6 м'ячів, а всього вони забили в 6 разів більше, ніж пропустили.

А щодо матчів з окупантами, то треба не забути ще про один. Справа в тому, що саме в цей час в місті на арену вийшла ще одна київська молода й перспективна команда "Алмаз". Тренував цю команду відомий нам гравець "Старту" Михайло Свиридовський. В команду вдалося залучити необстріляну молодь, від якої відмовлялися навіть у "Русі" та "Спорті", а також умовити ветерана Пржепольского пограти, а заодно й повчити молодь. Безумовно, що не безплатно, адже фабрика, чию честь захищала команда, була ювелірної, й, до того, у команді грав синок господаря фабрики І.С.Дюндікова.

Так от, угорська збірна GK "Szero" 13 серпня провела матч з цією командою ювелірної фабрики (**Матч №10 з окупантами**). До речі суддею в цьому матчі був той же Свиридовський. Про це матчі писалося в газеті "Нове українське слово" за 16.08.1942 р., де є інформація, що гравці команди "Алмаз" грали в жовтих футболках, що тільки на 40-й хвилині киянину В.Ногачевскому вдалося відкрити рахунок. Однак на 10-й хвилині другого тайму свій же "рідний" суддя призначив пенальті у ворота своїх вихованців. А на останніх хвилинах матчу угорським футболістам вдається забити ще один гол, і "Алмаз" у першому в своїй історії матчі програє - 1:2.

Більше матчів з окупантами в Києві не було, в усякому разі тих, про які є достовірна офіційна інформація, виходить було рівно десять. Перелікуємо їх:

1. 21 червня. Стадіон "Зеніт". "Старт" - збірна угорського гарнізону – **7:1**
2. 28 червня. Стадіон "Зеніт". "Старт" - збірна німецької арт. частини – **8:2**
3. 12 липня. Український стадіон. "Рух" - німецька частина "DV" – **+:-** (рахунок невідомий)
4. 17 липня. Стадіон "Зеніт". "Старт" - збірна залізниці "RSG" – **6:0**
5. 19 липня. Стадіон "Зеніт". "Старт" – угорська частина MSC "Wal" – **5:1**
6. 26 липня. Стадіон "Зеніт". "Старт" – угорська збірна GK "Szero" – **3:2**
7. 26 липня. Український стадіон. "Рух" - німецька частина "Flakelf " – **-:+** (рахунок невідомий)
8. 6 серпня. Стадіон "Зеніт". "Старт" – німецька частина "Flakelf " – **5:1**
9. 9 серпня. Стадіон "Зеніт". "Старт" – німецька частина "Flakelf " – **5:3**
10. 13 серпня. Стадіон "Зеніт". "Алмаз" – угорська збірна GK "Szero" – **1:2**

Як бачите, у восьми зустрічах перемогли київські команди, при цьому у п'яти зустрічах саме над німецькими командами. Чому саме лише один з цих матчів був вибраний радянською пропагандою як "матч смерті" - важко сказати. Влада надала завдання вибрати, бо чотири відомих футболісти з київського "Динамо" були розстріляні німцями, тому радянські байкарі-літератори й вибрали. Бо інакше не можна було.

Але ж футболістів таки розстріляли. Так тоді за що? Та це тема окремої розповіді, до якої ми обов'язково повернемося.

Анатолій Коломієць

Ось воно найцікавіше фото "гарячого літа" 1942 року, зроблене після матчу 9 серпня київського "Старту" та німецького "Флакельфу". Подивіться в обличчя гравців і вам усе стане ясно

Остаточне створення легенди на державному рівні в СРСР про "матч смерті" 1942 року

Апофеоз легенди про "матч смерті" – художній кінофільм "Третій тайм"

В попередньому нарисі щодо перших спроб створення легенди про "матч смерті" в окупованому Києві 1942 року вже велась мова про друк у серпні-вересні 1946 року в київській газеті "Сталинское племя" кіноповісті О.Борщагівського саме під назвою "Матч смерті". Але в цьому творі місце відображених подій вказане узагальнено, а саме – ***"в Россие"*** та в одному місці ***"над широкими днепровскими просторами"***). І хоча це просто літературний твір, але все ж обов'язково треба навести саме ті цитати з нього, які сприяли втлумачуванню в голови читачів конкретної уяви щодо подій, пов'язаних з героїчним футбольним "матчем смерті" в Києві:

Пізнавальна інформація:

А.Борщаговский

Матч смерти

"С настоящего номера (мається на увазі номер газети "Сталинское племя" за 24 серпня 1946 р. – **Примітка автора**) мы начинаем печатать киноповесть А.Борщаговского, посвященную **подвигу советских спортсменов в дни Великой Отечественной войны** (як бачите, чітко вказано, що твір зазначеного автора присвячений взагалі подвигу усіх спортсменів СРСР під час війни, а не якимось конкретним особам чи подіям – **Примітка автора**)…

… - **Был 1942 год**… **Одна из лучших футбольних команд Гитлера приехала к нам, в Россию** (тобто чітко вказано, що це було не в Україні – **Примітка автора**). Эта команда носила зловещее имя "Кондор" (в розумінні автора птахи-кондори – це щось лиховісне, тоді як птахи-орли – це мабуть щось прекрасне – **Примітка автора**)…

…Команда "Кондор" прислана сюда по распоряжению Берлина… Она должна победить команду русских. Найдите такую команду. И чтобы трибуны были полными… Команда русских должна быть найдена, собрана, проинструктирована… побеждена… …Заставьте их. Через несколько дней "Кондор" должен выиграть у русских на глазах у всего города…

(з'являються перші імена й прізвища футболістів – воротар **Микола Трусов** (майже не змінений Микола Трусевич), Михайлов (по кличке – Медвежонок), Іван Шаргородський, брати Ігор і Всеволод Вербицькі – **Примітка автора**).

… Команда была собрана… они хорошие честные парни и отважные комсомольцы, готовые отдать жизнь за честь Родины… - мы не можем, не имеем права проигрывать. Мы должны победить, как бы хорошо

не играли немцы… Матч – это тоже война. Если бы наши выиграли, нам бы хоть несколько дней легче жилось…

…Больше года не были жители на стадионе, но сегодня **тысячи** голодных, изможденных людей потянулись на матч, и немцы на этот раз не отказали им в зрелище: пусть смотрят на позор своих сыновей и братьев…

…Под бравурные звуки военных маршей движутся к стадиону немцы. Их много сегодня… На западной трибуне немцы. Выше – духовой оркестр… Внизу, как на торжественном параде, шагают из конца в конец часовые… На восточную трибуну смотрит **ствол тяжелого пулемета**…

…Мяч замер в центре футбольного поля… Немцы уверенно завладевают мячом. Инициатива вначале находится в их руках… прорывается левый полусредний нападающий, грубый рыжий детина. Он стремительно проводит мяч мимо наших игроков и… сильным ударом направляет мяч в верхний угол. Мяч шлепается в сетку… Немцы с веселыми возгласами бегут к центру…

…"Победа или смерть" – бросает Шаргородский на ходу… Мяч пролетает рядом с оторопевшим Клямме…

… У основания трибуны немцы расходятся, **окружив ее цепочкой солдат**… Игра возобновляется… Немцы играют с ожесточением… продвижение к воротам затруднено придирчивыми свистками, несправедливыми штрафными ударами… мяч, посланный в ворота "Кондора" мертвым ударом Кирилла с пасовки Шаргородского, шлепается в сетку…

…И вдруг, точно по чьему-то приказу со всех концов восточной трибуны взметнулись вверх голуби. Десятки светлых, красивых птиц кружатся над трибуной, над полем… А может их не десятки, а сотни, тысячи!... Сияющие глаза мальчиков наблюдают за полетом своих питомцев… (тут, пробачте, але автор кіноповісті перебільшив через край, бо точно відомо, що вже в перші місяці окупації через голод в Києві усіх голубів, навіть з приватних колекцій, мешканці міста просто з'їли. Саме поїли щоб не вмерти з голоду, й про це розповідала не один раз мені мати, бо батько мав свою голуб'ятню – це було його захопленням до війни – **Примітка автора**).

… Протяжный свисток судьи возвещает конец первого тайма… Взбешенный генерал покидает свою ложу… Тихо сползает брезент, обнажая темные **стволы станковых пулеметов**. Команды уходят с поля…

… - Предупредите русских: если они выиграют матч, мы расстреляем их всех до одного. Это – не угроза, это – условие. Не плохо, если об этом узнают там, на трибунах…

…Старый спортивный сарай. Одиннадцать парней слушают раздраженную речь майора Ланце: - Я не повторяю своих приказов дважды и не смягчаю своих приказов. Поражение или смерть – запомните это…

Команды меняются местами и по свистку судьи игра возобновляется…

…В секунду, когда немец заносит ногу для удара, Николай бросается вперед… прямо под ноги немцу. Руки Николая хватают мяч… Обозленный немец идет на провокацию… назначается штрафной одиннадцатиметровый удар – пенальти… Николай, растянувшись на землю… хватает мяч, идущий у самой штанги…

…Получив от Кирилла мяч, Шаргородский могучим ударом забивает его в ворота немцев… Громкие крики несутся с восточной трибуны, заглушая свисток судьи. Одновременно в воздух вылетают голуби…

…С подачи Шаргородского Медвежонок забивает четвертый гол, взлетев вместе с мячом в сетку.

…Растерянный Мюллер раньше срока прекращает матч. Как сигнал о бедствии… звучит теперь сирена судьи.

Следуя неписанным спортивным традициям, мальчишки шумной оравой перепрыгивают через ограду, бегут по футбольному полю. Раздается резкий голос команды на немецком языке: - **Огонь!**... Как стая вспугнутых птиц метнулись обратно мальчишки. Но один из них падает, **раненый в обе ноги**…

Движется толпа горожан сплошным потоком, как на грозной демонстрации, как девятый вал гнева и справедливости. **Толпа сдавленная с боков автоматчиками**… Величественная симфония борьбы звучит над головами людей, **над широкими днепровскими просторами** (все ж чіткий натяк на Київ, але… в Росії ? – **Примітка автора**)… Крупным шагом, не спеша, **идут футболисты, окруженные немцами**… Солнце зашло.

При ярком свете луны берег реки очерчен черным силуэтом. Резко выделяются на нем фигуры одиннадцати футболистов, стоящих на самом гребне, **на краю обрыва**… **Залп**. **Второй**. И нет фигур футболистов…

… - Нам было не легко, но мы победили… И… те, что пали смертью храбрых, завещали нам, навсегда завещали нам секрет победы… Разве мы можем забыть тех, над кем будут вечно петь певчие птицы **России**. (Конец)

(газета "Сталинское племя", 10 номеров за 24.08 – 26.09.1946 р.)

Таким чином, після публікації цієї кіноповісті легенда саме вже конкретно про "матч смерті" в свідомості читачів, а ними були спочатку, звичайно, кияни, почала обростати новими вигадками:

- **наші футболісти грали з найкращою німецькою командою, яка спеціально прибула з Німеччини, щоб показати силу фашистів навіть у спорті** (попередня назва її була начебто "Кондор");

- **вони були попереджені про те, що якщо вони виграють, то усі будуть розстріляні**;

- **трибуна з глядачами була знизу оточена ланцюгом озброєних солдат, а навпроти на глядачів були направлені стволи важких станкових кулеметів**;

- **після матчу по вболівальникам, що вибігли від радощів на поле німці навіть відкрили вогонь і були поранені**;

- **розходилися глядачі через шеренги військових з автоматами**;
- **усі футболісти були розстріляні цього ж дня вже вночі на дніпровській кручі**.

Надалі так сталося, що більш ніж 10 років про цю подію ніде ніхто й слова не чув і не промовив, бо за ті післявоєнні часи розрухи й злиднів казки мало кого цікавили та й у пам'яті багатьох ще була жива дійсність. А вже коли наступили часи так званої "хрущовської відлиги" – часи засудження "сталінізму" та виправдання усіх політичних в'язнів, коли була проведена всебічна амністія усіх засуджених, коли були виправдані й усі ті, кого позбавили волі за "співробітництво" з окупаційним ладом у Києві, в тому числі й спортсмени та керівники товариства "Рух" (на жаль, тих, хто витримав вже на цей раз сталінські концтабори, було небагато – більшість з них повмирали), то до цієї теми поневолі потроху почали повертатися.

І причиною цьому в значній мірі послужила публікація вже аж 1958 року бестселера тих часів – повісті Петра Сєвєрова та Наума Халемського **"Останній поєдинок"** - саме нової спроби створення ще більш яскравої, в повному розумінні цього слова, легенди про так званий "матч смерті". Вперше повість була видана в Києві у видавництві "Радянський письменник" на 278 сторінках малого формату в твердій обкладинці накладом у 65 тисяч примірників. Це був літературний твір, однак він "*…не є суто документальним. Автори повісті відібрали з фактичного матеріалу лише ті ситуації і моменти, які вони визнали за найбільш важливі. Змінено в творі і прізвища спортсменів"* – так характеризували цю повість відомі київські футболісти брати Балакіни – суддя міжнародної категорії Микола Миколаєвич та тренер Володимир Миколаєвич, до речі, учасник матчів команди "Старт" в окупованому Києві. Прізвища героїв твору максимально наближені до істинних, змінені лише одна чи декілька букв. На другій сторінці книжки було надано її короткий зміст:

Перша книжка про "матч смерті"

***"Літо 1942 року.** Київ… Німецько-фашистські окупанти задумали провести матч-поєдинок між своєю командою **"Люфтваффе"** і київськими **динамівцями**, **які опинилися у гітлерівському полоні.** Цей матч, за наміром фашистів, мав продемонструвати перевагу арійської раси. Київським спортсменам **довелося грати буквально під дулом пістолета. Незважаючи на нерівні умови гри,** динамівці розгромили **славнозвісну** фашистську команду. Своєю згуртованістю, мужністю і волею до перемоги радянські спортсмени, а разом з ними і **тисячі киян, які були на стадіоні,** ще раз яскраво виявили свою ненависть до окупантів. Фашисти жорстоко помстилися над радянськими футболістами. Всі вони були заарештовані, а **деякі** згодом розстріляні.*

Повість "Останній поєдинок" досить широко розповідає про цей хвилюючий епізод з часів Великої Вітчизняної війни".

Далі на 3-4-й сторінках в розділі "Замість передмови" брати М.М.Балакін та В.М.Балакін висловлюють наступне:

*"…Проте цих **трьох спортсменів*** (мається на увазі – Трусевича, Кузьменка та Клименка – **Примітка автора**) *уже давно нема серед нас. Їх **розстріляли гітлерівські кати 24 лютого 1943 року**.*

*Фашистські окупанти не могли подарувати нашим футболістам їхньої перемоги над командою **"Люфтваффе"**. Цьому "матчу смерті", як **справедливо назвав радянський народ** зустріч київських спортсменів з "Люфтваффе", і присвячена ця повість "Останній поєдинок"…*

*…Читаючи повість "Останній поєдинок", ми, старі футболісти, - **а один з нас є учасником цієї трагічної гри*** (тут Володимир Миколайович щось дуже перебільшив, бо він саме в "матчі смерті" не грав – **Примітка автора**), *- ще раз осягнули думками події тих суворих часів, коли **наші спортсмени продемонстрували високий радянський патріотизм і незламну волю до перемоги**".*

І тепер вкажемо які свіжі відомості й нові факти легенди вже до раніш відомих шанувальникам футболу були добавлені в цьому виданні, а саме:

- вказано що **матч було проведено літом 1942 року**;
- з'явилася назва німецької команди – саме **"Люфтвафе"** (поки що з одною літерою "ф") і вказано, що це була **славнозвісна команда**;
- наголошується, що **матч проводився буквально під дулом пістолету** (образно, звичайно);
- вже вказано що розстріляна не уся команда, а **деякі** з гравців;

- вперше вказано що **цей матч справедливо назвав "матчем смерті" радянський народ,** хоча читач вже знає, що придумав цю назву ніхто інший як письменник О.Борщагівський, а народ вже з задоволенням підхопив цей крилатий вислів;

- шанувальники футболу взнали ще конкретно одного учасника тих подій – **Володимира Балакіна**, окрім вже відомих розстріляних Трусевича, Кузьменка та Клименка. Також із змінених прізвищ героїв повісті неважко встановити ще декілька київських гравців.

Після того, як вже з'явилась вищезазначена книжка, Петро Сєвєров вирішив ще й, як зараз кажуть, "прорекламувати" її і познайомити читачів цієї книжки з дійсними подіями, які сталися літом 1942 року в Києві і які він з Н.Халемським взяли за основу при написанні свого твору. В газеті "Вечірній Київ" за 21 листопада 1958 року він надрукував статтю з однойменною назвою – теж "Останній поєдинок" (краще для реклами й не придумати). Надамо дещо і з цієї статті:

Підтвердження викладеного:

Останній поєдинок

"...Через збіг обставин київська футбольна команда "Динамо" довоєнного складу майже повністю залишилася на тимчасово окупованій гітлерівцями території. **Б'ючись у рядах захисників столиці України, деякі спортсмени потрапили в полон ще на підступах до міста. Інші опинилися в оточенні в районі села Борщі**. Вони зазнали звірячого режиму гітлерівського концтабору для військовополонених і "піклування" німецьких хазяйчиків, що накинулись на міст, наче зграя голодних псів.

Ці хазяйчики, які тяглися в обозах есесівських дивізій для "освоєння" східних просторів, **відбирали у концтаборі фізично найсильніших полонених**, як відбирають робочу худобу…

Відібрані в бригаду вантажників на хлібозавод, динамівці незабаром переконались, що це "принадне" місце страшніше за концтабір: і дванадцятигодинний робочий день, і каламутна бурда на обід. І жалюгідний пайок - 200 грамів хліба на добу…

…Тільки спортивний гарт і дружня згуртованість допомогли нашим спортсменам **протриматися тут до весни**. **Хазяйчик знав, що в його бригаді вантажників працюють київські футболісти**: неспроста ж затримував їх. Він затівав "бізнес"…

…Не сподівалися наші спортсмени, що їм доведеться побачити зелене поле стадіону. Але **в Києві з'явилася якась команда "Рух"**. Вона заявила, що шукає серйозних суперників. Її тренер, нахабний товстун, з'явився на хлібозаводі. Наші спортсмени відмовилися грати з "Рухом". Вони дізналися, що рухівці – це українські буржуазні націоналісти… Але хазяйчик… заявив:

- Або ви приймаєте виклик "Руху", або збираєтесь в дорогу. На шахтах Руру гостра нестача робітників… А через кілька днів зустріч відбулась. **Рухівці зазнали поразки з розгромним рахунком – 0:6**…

…**В серпні** того ж 1942 року знаменита німецька команда "**Люфтваффе**" – так звали **переможця Східного фронту**", команда, якою пишалися гітлерівські генерали, яку возили з міста в місто за собою, - раптом викликала на спортивний поєдинок футболістів безвісного хлібозаводу. Це було несподіванкою.

"Люфтваффе" не сумнівалась у легкій перемозі. Ще б пак! **У команді виступали найкращі гравці німецьких футбольних клубів**…

… Відмовитися від нерівного поєдинку вони не могли. Гестапівський офіцер заявив їм, що це – наказ командування, а порушити його – значить самим підписати собі вирок. **Величезні афіші повідомляли, що "німці продемонструють безумовну перевагу арійського спорту"**…

…підісланий у бригаду вантажників **провокатор передавав** "по секрету": **ні в якому разі не намагатися виграти**! Цим ви викличете гнів гестапо. Ваш обов'язок програти…

…Та коли наші спортсмени, яких **привезли на стадіон у тюремній машині**, вийшли на поле і, вражені, побачили **на трибунах тисячі киян, почули їх громове вітання, сповнене відчайдушної надії**, - вони зрозуміли, що і тут, на зеленому полі, походить передній край…

…Мужність і непохитна сила волі принесли киянам заслужену перемогу, **вони забили 6 голів, а пропустили тільки один… переможців чекала тюремна машина, катівня гестапо, концтабір на Сирці**…

Трьох найкращих спортсменів **розстріляли у Бабиному яру**. Київ пам'ятає їх імена: **Трусевич, Кузьменко, Клименко**… "**Хай живе червоний спорт!**" – кинув він (*Трусевич*) перед смертю у вічі катам.

* * *

…читачі запитують, як у Києві відзначено пам'ять мужніх спортсменів-патріотів Трусевича, Кузьменка і Клименка, назвати їх іменами вулиці. Інші вважають само собою зрозумілим, що **в їх пам'ять на київському стадіоні слід встановити обеліск**…

Петро Сєвєров"

(газета "Вечірній Київ" за 21.11.1958 р.)

А новенького тут, як бачите, з'явилося дуже багато:

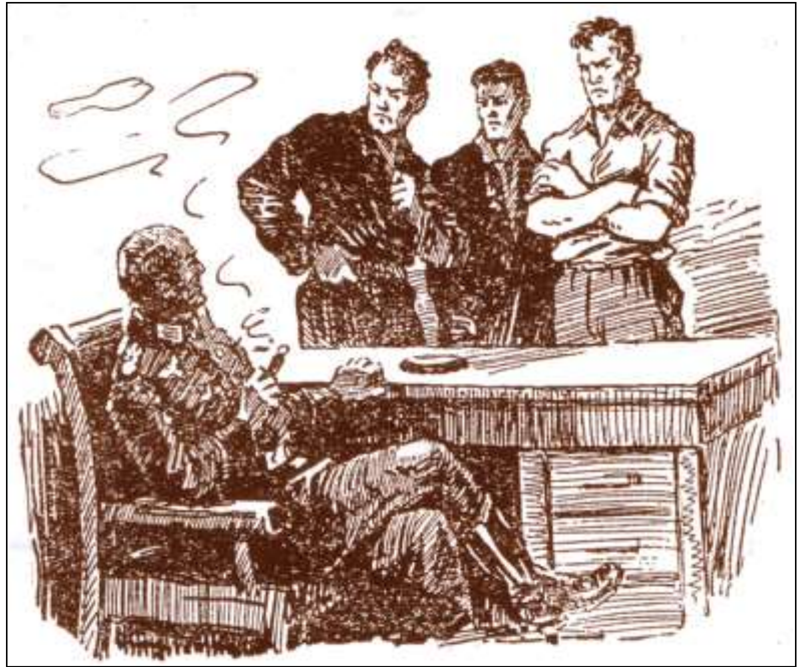
- **команда "Динамо" довоєнного складу майже повністю залишилася на окупованій території**;

- **знаходячись у рядах захисників Києва, деякі спортсмени потрапили в полон ще на підступах до міста, а інші опинилися в оточенні в районі села Борщі**;

- **з концтабору динамівці були відібрані хазяїном хлібозаводу до бригади вантажників**;

- **в окупованому Києві існувала команда буржуазних націоналістів "Рух"**;

- **був проведений матч з командою "Рух", в якому динамівці перемогли з рахунком 6:0**;

Малюнок з книжки "Останній поєдинок"

- вже наведено, що **в серпні** команда **"Люфтваффе"** (вже з двома літерами "ф"), яка була **переможцем Східного фронту і в якій виступали найкращі гравці німецьких футбольних клубів**, запропонувала **команді хлібозаводу** (вперше вказано, що не динамівці, а команда хлібозаводу) провести матч;

- **величезні афіші повідомляли, що "німці продемонструють безумовну перевагу арійського спорту"**;

- **якийсь провокатор порекомендував футболістам, щоб вони обов'язково програли, бо в іншому разі це викличе гнів гестапо**;

- динамівців **привезли на стадіон в тюремній машині** (тобто заставили грати);

- **на трибунах були присутні тисячі киян і футболісти почули їх громове вітання сповнене відчайдушної надії**;

- матч закінчився перемогою киян з рахунком **6:1**;

- переможців **забрала тюремна машина,** на якій їх повези у гестапо, **а потім вони попали до Сирецького концтабору** (вперше вказано про концтабір);

- трьох **найкращих** розстріляли **у Бабиному яру**;

- перед смертю Трусевич вже прокричав інший лозунг – "**Хай живе червоний спорт!**".

Вперше 1958 році на шпальтах київської газети було **висловлена необхідність в пам'ять загиблих, мужніх спортсменів-патріотів** (ще поки трьох) **на київському стадіоні** (не конкретизувалося на якому) **встановити обеліск**.

Як читач вже бачить, саме після цих публікацій легенда про "матч смерті" знайшла свій перший завершений зміст, який дозволялося довести до радянського читача й який було, звісно, достеменно переглянуто й погоджено насамперед з партійними структурами, а потім і з відповідними структурами безпеки країни. Без цього тоді жодне слово не могло бути надруковане. Саме тому, треба ж з розумінням до цього підходити, ця легенда й була така далека від дійсних подій.

Успіх першого літературного твору про "матч смерті" перевершив усі сподівання – книга миттєво була розкуплена в Києві та на Україні. Тому влада з патріотичних міркувань вирішила поширити її на весь Радянський Союз. Вже наступного 1959 року книжка була перевидана двічі (в першому та другому виданні) в Москві у видавництві "Физкультура и спорт" на 260 сторінках, звісно, російською мовою, вже звичайного формату в твердій обкладинці накладом аж по 150 тисяч примірників (тобто загалом 300 тисяч).

Тай цього виявилося замало, і тому вже 1960 року знову в Києві її надрукували ще по 150 тисяч примірників українською й російською мовами на 256 сторінках звичайного формату в твердій обкладинці на цей раз у Державному видавництві художньої літератури.

Таким чином, загальний наклад цього твору тільки в Радянському Союзі становив більш півмільйона примірників, а якщо бути точнішим, то 665 тисяч. До того ж цю книгу дуже скоро змогли прочитати майже у всіх країнах народної демократії, де вона теж неодноразово перевидавалася.

Тай це ще було не все. В одному з радянських багатотиражних журналів 1959 року друкується поема Георгія Свиридова "Их было одиннадцать", яку автор написав у Ташкенті в 1956-58 роках і яку потрібно навести, хоч і не в повному вигляді, бо саме за яскравістю вона цього заслуговує. Чомусь зараз про неї зовсім забули. Мабуть за те, що не відповідає історичній дійсності й достатньо заполітизована. Але якщо нічого нового наші поети вже нездатні створити, то мабуть саме час згадати старих, радянських:

Георгий Свиридов

ИХ БЫЛО ОДИННАДЦАТЬ

1.

- Зачем ссылаться на ветер, на поле,
на то, что мячик – "круглый дурак",
знаете,
в футболе
Все
не так! –
Дед повернулся,
в усы усмехнулся,
вытащил старый кисет,
скрутил самокрутку,
вовсю затянулся
и мягко добавил:
- Мил-свет,
эх, были недавно у нас
футболисты!
Каждый, как леопард,
в защите - упорны,
в атаке – быстры,
а мячик катали, словно в бильярд!
И если на поле они появлялись,
то трепетали соперники их.
Да только судьба им такая досталась –
нет футболистов в живых…
Стало вдруг тихо,
стало вдруг пусто
на стадионе.
И, глядя на нас,
после молчанья голосом грустным
дед продолжал рассказ.
- Их было одиннадцать.
Таких, как вы.
Но только плотней
и немного постарше.
Их опасались
команды Москвы
и, уж конечно,
Все
местные наши.
А вашему брату
они бы в два счета
десяток мячей
набросали б в ворота!

2.

Я помню то время.
Июль.
Жара.
А в сердце холод.
Холод январский.
Фашистские танки всю ночь до утра
катили к центру по Пролетарской.
В открытых люках
наглые лица
и крупно "СС"
на черных петлицах.
Город сразу осунул плечи.
Здания прятались друг за другом.
Им были противны
чужие речи,
чужие песни,
чужая ругань.
А вы это время, конечно,
не помните.
Когда отцы ваши нюхали порох,
вы, ребята, ходили по комнате
на всех своих
четырех опорах.
Вы разве помните,
как вас прятали?
Как над вами матери плакали?
Как в "Бабьем яру"
на рассвете мглистом
автоматы
нестройным хором затакали,
расстреливая
первых сто коммунистов?
И "Бабий яр",
никому не известный,
вскоре стал
самым страшным местом.
Туда ежедневно вели под конвоем,
а возвращался
один конвой,
и те,
что не знали в жизни покоя,
там находили
вечный покой.
Не менее страшным, ребята, поверьте,
Был концлагерь "Медленной смерти".
Ох, сколько сердец там горячих остыло
В наспех заброшенных
тесных могилах!

3.

И в лагере этом,
мы вскоре узнали,
были попавшие в плен футболисты.
Говорят, что их били.
Говорят – пытали
огнем и током в застенках садисты.
Я точно не знаю.
Не видел.
Но слышал.
Об этом много велось разговоров.
А через месяц
большие афиши
ошеломили
придавленный город.
Афиши чернели
Вязью старинной,
афиши повсюду были видны:
"В ВОСКРЕСЕНЬЕ

4.

И вот, наконец, подошло воскресенье.
Солнце отвесило нам поклон.
У меня, старика,
не хватило терпенья
и я подался
на стадион.
Там были все,
Как и раньше, на матче.
Зрители также сидят в тесноте.
Только смотрят они
иначе.
Только думы у них
не те.
Тоска, а не радость
в любом разговоре.
Улыбок не видно.
Заглушен смех.
У каждого в сердце

ФУТБОЛ
МЕЖДУ СБОРНОЙ БЕРЛИНА
И ЧЕМПИОНОМ
СОВЕТСКОЙ СТРАНЫ".
Молча прочел я.
Прошибла слеза.
Можно ли было
больнее обидеть?
Нам не хотелось
верить глазам.
Нам не хотелось
предательство видеть.

личное горе,
и одно
большое горе
на всех.
А в центре трибун,
как на склоне крутом,
надменно,
ряд за рядом,
сидят оккупанты грязным пятном
серых
мышиных нарядов.
Здесь в полном составе
"высший свет".
Здесь сто журналистов
фашистских газет, -
они приготовили карандаши
и ждут начала,
как ждут обеда,
чтоб завтра
снова мир оглушить,
на этот раз –
"спортивной победой".
Их сытый покой охраняли солдаты,
направив на нас
зрачки автоматов.

5.

В черной футболке
вышел судья
Команды друг друга
приветствуют хором.
И горожане,
так же как и я,
на футболистов
смотрят с укором.
И вся эта масса
людская,
густая,
молча,
пристально,
сурово
минуту смотрела на них, узнавая,
и – взорвалась
свистом и ревом!
Глаза опустил капитан команды.
Губы кусают Степан и Корней.
И только смеется в глаза оккупантам
всеобщий любимец
Пружина Андрей.
Его так прозвали
за точность подачи,
за быстрые ноги,
за дерзость в игре.
Он был героем каждого матча
душа футболистов,
гроза вратарей!
Зачем же они…
По какому праву?
Шкура, что ли,
им дорога?
Они – наша гордость,
они – наша слава,
играют,
и с кем? -
с командой врага!
Долго трибуны тогда бушевали.
Били словами, точно кнутом.
Но как мы жестоко
в тот день ошибались!
И как мы гордились ими
потом!
Не знали тогда мы, бушуя прибоем,
что, силу арийцев стремясь показать,
фашисты пытались
любою ценою
заставить
нашу команду
играть.
Полковник "СС",
презренье скрывая,
предупреждал с улыбкой ребят,
что если
берлинцам
они
проиграют,
то жизнь
каждому
сохранят!
Не знали тогда мы,
что в камере ночью
на тайном совете
вопрос был решен:
"Кто за победу
Бороться не хочет,
Пусть тот
Не едет на стадион!"
А утром, лишь солнце
успело проснуться,
одиннадцать дружных
не прятали глаз,
хоть каждый знал,
что сегодня
бутсы
он шнурует
последний раз.
А когда с подачи левого края
открыл Пружина победный счет,
мальчишки,
радости не скрывая,
скандировать начали:
- На-ша бе-рет!
На всех полях,
войной опаленных,
трубил победу
зарвавшийся враг,
и только на этом
клочке зеленом
он был обесславлен…
Да еще как!
Трибуны проснулись,
трибуны качнулись,
сначала робко,
потом дружней,
и эхо помчалось над сонностью улиц:
- Бейте, ребята!
- Так их!
- Бей!
Спасая спортивную честь арийцев,
и по подсказке своих господ
продажный судья
в пользу берлинцев
без всякого права
пенальти дает!
Подлостью этой
ничуть не гнушаясь -
в русском городе

6.
Берлинские "тигры" были сильнее,
Берлинские "тигры" были рослее.
Бычьи шеи.
Бугристые плечи.
А бьют по мячу –
от ворот до ворот…
Но с первой минуты
опасной встречи
наши
взяли их
в оборот.
Мы молча сидели,
мы молча смотрели,
как фрицы толкались рукой и плечом,
и в душах взволнованных
искорки тлели:
"Наши-то лучше владеют мячом!"
Это победа
нас окрыляла,
звала туда,
где гремят бои.
Это победа
веру вселяла
в силу народа,
в силы свои!
Так уж устроены
русские люди –
кнут не согнет их натруженных плеч,
жестокость не сломит,
смерть не загубит,
а искры достаточно,
чтобы зажечь!
Дед замолчал,
головой покачал,
потер кулаком по впалым глазницам
и долго смотрел на миганье зарницы.
- Ну что ты, Егорыч!
- Не надо…
- Довольно…
- Лучше рассказывай
дальше
про тех…
Но слезы капали непроизвольно
и застревали в густой бороде.

это не грех! -
рыжий берлинец,
зло усмехаясь,
мяч поставил
и начал разбег…
Трибуны притихли -
помочь-то нечем!
Петька не выдай!
И Петька не сдал:
всем телом рванулся
мячу навстречу
и грудью
стремительный мяч
задержал!
Трибуны бурлили.
Трибуны кричали.
И автоматы
уже не стращали.
- Годы проходят,
а я все плачу,
как припомню эту игру…
Их было одиннадцать…
их после матча
всех расстреляли
в "Бабьем яру"…
……………………………………………….

Летняя ночь опустилась на крыльях.
Пахнуло прохладой пшеничных полей.
Небо усеяно звездною пылью,
город расчерчен
пунктиром огней.
Мигают вспышки электросварки.
Гулом моторов стройки полны.
Город работает.
Городу жарко -
он лечит последние раны войны.
А там, где недавно сражались солдаты,
поднялся памятник -
красный гранит
и танк наш,
овеянный славой крылатой,
о подвигах
память хранит.

Ташкент, 1956-1958.

Яка чудова поема. Пробачте за відхилення від теми, але потрібно все ж віддати належне майстерності автора цих рядків. Він цього заслуговує по праву. Зараз таких чудових віршів, на жаль, не складають. Тай працював він над своїм твором… два роки.

А тепер коментарі:

- по-перше, в творі прямо ніде не говориться, що ця подія сталася в Києві, але це всі сприйняли саме так, бо усі без виключення в країні вже були обізнані з жертвами "Бабиного яру", якого, пробачте, більше ніде не було – тільки в Києві. Тому й ця подія одразу асоціювалася з загибеллю саме київських футболістів і саме за те, що вони перемогли у матчі з німецькою командою;

Малюнок до поеми Г.Свиридова "Їх було одинадцять

Друга книжка

- по-друге, чітко вказано, що київські футболісти були військовополоненими у концтаборі, бо ще навіть у ті часи деякої "відлиги" інакше радянська цензура це ніколи б не дозволила друкувати. Недарма ж багато уваги в поемі приділено осудженню мешканцями міста згоди улюблених ними футболістів грати в футбол з ворогом.

До того ж треба відмітити, що в журналі в "преамбулі" до цієї поеми було вказане наступне: *"События, описанные в поэме Георгия Свиридова "Их было одиннадцать", не вымысел. В августе 1942 года* ***команду киевского "Динамо", попавшую в плен, заставили играть с фашистской командой "Люфтваффе"****. О подвиге киевских спортсменов писали газеты и журналы…".*

В будь які часи тема перемоги над завойовниками була завжди актуальною й мала велику потребу в суспільстві, а незвична для багатьох перемога над ворогом не на полі бою зі зброєю в руках, а на футбольному полі та й ще під загрозою смерті – це інакше, як героїзм не сприймалося. Щоправда, звичайно, дивлячись на обставини. Для оспівувачів героїзму – письменників, поетів, журналістів… відмовитися від такої спокусливого матеріалу, який надавала начебто звичайна подія в окупованому Києві, було просто не в їх силах. Кожен тільки й мріяв створити творчий шедевр з цього. Звичайно, усі розуміли, що для цього потрібно не тільки вивчення матеріалів, але ще й погодження з відповідними структурами влади. Але доступів до матеріалів не було, бо в перші післявоєнні роки не тільки гра в футбол з ворогом, а й взагалі будь яка праця на окупованих територіях не могла сприйматися інакше як зрада. Цензура в той час була найжорстокіша. Ось і доводилося творцям якось пристосовуватися, а це було можливо тільки завдяки їх таланту та наполегливості, спроможності фантазувати в правильному руслі. І саме це сприяло народженню такої великої кількості легенд за радянських часів.

Таким чином, ми встановили що в перші роки "хрущовської відлиги" було дозволено владою висвітлення небуденної події в Києві з футболістами виставляти на розсуд радянському читачеві у вигляді – **"взяті в полон футболісти київського "Динамо" змушені були зіграти в матчі з німцями, а через те, що вони не дослухались вимог окупантів і перемогли, то одразу після матчу їх заарештували, посадили до концтабору, де трьох з них розстріляли"**.

Також 1959 року 29 липня в Києві помер забутий усіма – як владою, так і "славним" товариством "Динамо" **Федір Іванович Тютчев** – один з учасників легендарного "матчу смерті". Він так і не дочекався що про нього хтось згадає як про колишню "зірку" київського "Динамо", а через відсутність до нього хоча б якоїсь уваги просто спився й помер у забутті. Про його смерть ніхто нікого ніде не сповіщав, наче б то такого футболіста й не існувало. "Динамо" зовсім ігнорувало його заслуги й відвернулося від цієї людини. Навіть і зараз на його могилі немає хоч якогось пам'ятника, а тільки маленька стара табличка. Онука футболіста зверталася до керівництва "Динамо" вже в наші часи, їй пообіцяли поставити пам'ятник, але ще й до цього часу коштів не знайшли. То хай земля буде йому пухом, і хай йому на тому світі може хоч трохи стане приємніше, що його пам'ятають і що його не всі забули.

Ф.І.Тютчев

На могилі Ф.І.Тютчева

Одразу ж після декількох видань книжки "Останній поєдинок" раптом "прокинувся" й наш засновник легенди О.Борщагівський, який терміново зробив ще й свою літературну повість, яку нарік дуже обережно, на всяк випадок – **"Тревожные облака"** й видав її вже 1960 року в Москві у видавництві "Советская Россия" на 164 сторінках звичайного формату накладом у 75 тисяч примірників.

В ці роки, коли вказані літературні твори набули величезної популярності в усій країні, було однозначно вирішено все ж таки зробити художній фільм за цією легендою. Сценарій до фільму не потрібно було створювати, адже він вже був запропонований О.Борщагівським ще 1946 року й відлежувався на полицях кіностудії "Мосфільм". Фільм було запущено в виробництво 1962 року й узявся за його створення кінорежисер Є.Карєлов. А вже 1964 року на екранах усіх кінотеатрів країни він з'явився під назвою "Третій тайм". Фільм, як і планувалося автором сценарію, був присвячений подвигу радянських спортсменів (без конкретизації саме яких) у роки Вітчизняної війни. Але усі без виключення вже знали, що **прототипом його сюжету послужила легенда про "матч смерті" 1942 року в Києві**. До того ж і на афіші до фільму (вона на ілюстрації на початку цього нарису) було чітко вказано "Киев. 1942 год". Фільм користувався великим попитом за кордоном, і не тільки в країнах соціалістичного табору. Кінопромисловість СРСР добре заробляла на цьому й для рекламування використовувалось багато плакатів на декількох мовах світу з відповідними за сюжетом фільму мотивами.

У фільмі розповідається про долю футбольної команди на окупованій території, яка закінчилася трагічно для більшості її гравців. Консультантами фільму "Третий тайм" були… заслужені майстри спорту москвичі Андрій Старостин і Сергій Сальников. Для зйомок фільму залучалися футболісти московських команд "Спартак" та "Динамо". Більшість кадрів з моментами матчу були відзняті в Одесі на стадіоні "Спартак", який знаходився у ті роки в занедбаному стані. Як бачите, співробітники кіностудії "Мосфільм" зовсім ігнорували справжнє місце, де справді сталася подія, яка була відображена в фільмі, начебто щоб показати що вона не конкретна, а носить загальний характер, тобто спроможна була відбутися в будь якому місті Радянського Союзу, окупованому під час війни фашистами.

Також слід відмітити, що в часи, коли всі досхочу начиталися книжок про героїзм футболістів та надивилися їх подвигів у кіно, влада потроху почала дозволяти учасникам тих подій у Києві, які залишилися живими, з патріотичних мотивів почати доносити до громадян та підростаючого покоління, звісно, за потрібним владі сценарієм "правду" про часи окупації Києва та про легендарний матч радянських футболістів з командою німецьких військ. Це починання, як виявилося, було непростим, і не всі були готові, чесно кажучи, брехати. Безумовно деякий натиск з боку конкретних органів на них був, але навчитися брехати не усі були спроможні. Як виявилося, і в цьому потрібен був талант. Як кажуть, перепробували усіх, та з шістьох ще живих учасників того матчу лише один підійшов – це Макар Михайлович Гончаренко. Інші начебто відмовилися та все ж, напевно, зробили все можливе й неможливе, щоб уникнути цієї "місії". Одразу вони усі впали у немилість, і їх доля була вирішена – про них почали забувати, до праці на футбольній ниві їх вже не допускали, їх почали сторонитися друзі й знайомі та й, взагалі, про них у засобах масової інформації вже ніхто ніколи не почув жодного слова. Це було начебто якесь "табу". А ось Макар Гончаренко не знайшов у себе сил відмовитися, а може й бажав проводити цю "роботу", бо він щиро в цьому не бачив нічого поганого: чому б і не брехати, якщо це, по-перше, на користь радянській владі, а по-друге, ще й на користь собі самому. До того ж він переважно такі "бесіди" проводив з дітьми, бо вони й менше питань задавали та й не дуже "складних". Сценарій своїх "доповідей" він розробляв сам, але, звісно, під диктовку представників відповідних органів. Після його смерті залишилися навіть ці його записи й деякі цитати з них були надруковані в книжці "Прихований матч", виданої вже 2009 року альтернативною УАН.

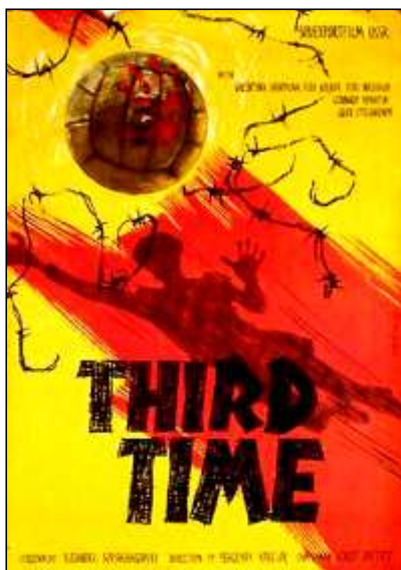
Від тексту цього конспекту Макар Михайлович не мав права відхилятися ні в якому разі, така була домовленість. Ось чому на своїх зустрічах з громадськістю він так не любив відповідати на запитання й усіляко уникав їх. А запитань у слухачів було так багато, що це ухилення від конкретних відповідей просто інколи виглядало не тільки смішним, а декому й просто незрозумілим. Не всі тоді розумілися на тому, що таке "цензура".

Анатолій Коломієць

Титри фільму "Третій тайм"

Один з показових кадрів фільми "Третій тайм" - оточення німцями трибун стадіону

Один з найяскравіших рекламних плакатів фільму англійською мовою

Штатний глашатай "матчу смерті" М.М.Гончаренко з юними динамівцями

За що насправді німці розстріляли п’ятьох київських динамівців під час окупації Києва?

Пам'ятник на умовній могилі футболістів "Динамо" Київ
(на вул. Академіка Грекова біля колишнього Сирецького концтабору)

Спочатку почнемо з того, що вияснимо за що ж арештували футболістів київського "Динамо" в серпні 1942 року.

Звичайно, невдоволення керівництва Українського спорттовариства "Рух" та конкретно його голови Г.Д.Швецова, тим, що не їх команда була кращою в Києві, було очевидним. Усі члени "Руху", звісно аж ніяк не могли не висловлюватися про це, хоча б при розмовах один з одним. Відмова динамівців грати в "Русі" болюче вдарила по іміджу цієї спортивної організації, а з кожною перемогою "Старту" авторитет "Руху", звичайно, зменшувався. Крім того, керівництво "Руху" вже знало, що команда "Старт" стала незручною й для німецької влади в місті, бо після постійних поразок німецьких команд штадткомісар м.Києва Бернадт вже заборонив проводити зустрічі німецьких команд з українськими.

Чудово знали футболісти "Руху" разом зі своїми керівниками, що їм не по силам виграти у "Старта". Однак піти на матч-реванш з командою хлібозаводу – це було єдине, що їм залишалося для врятування престижу своєї організації, й сподіватися на чудо. Але чуда не сталося. І от уявіть собі те засмучення, яке вони відчували після матчу, який закінчився з розгромним рахунком. До того ж серед членів "Руху" були й агенти гестапо. Ні в якому разі не можна звинувачувати Г.Д.Швецова, не маючи документального підтвердження, але, очевидно, хтось все ж "натиснув на важелі" і "обмовився", що в "Старті" грають колишні "працівники" відомства НКВС, та й до того ще й безцеремонно перемагають німецькі команди.

Німцям тільки цього й не вистачало. Бо впевнитися в достовірності доведеного до них вони вважали своїм обов'язком.

18 серпня було проведено арешт безпосередньо на хлібозаводі саме тих, хто грав в команді "Старт". Заарештували спочатку сімох, які в той день були на роботі: Трусевича, Свиридовського Кузьменка, Клименка, Путистіна, Комарова та В.Балакіна. Гончаренко та Тютчева в той день на роботі не було, але їм залишили повістки. Коли ж вони з'явилися до гестапо, то їх також

заарештували. Ткаченко, якого в свій час було звільнено з поліції й він ніде не працював, було заарештовано теж ще 18 серпня вдома.

Через два дні був звільнений Володимир Балакін, тому що було підтверджено, що до "Динамо" він не мав ніякого відношення. Його переплутали з братом – Миколою Балакіним. Це ще раз свідчить про те, що заарештовували лише динамівців. Навіть Сухарєва з Мельником пальцем не тонули., хоча ті 1941 року були зараховані до команди "Динамо та в основі не "засвітилися".

Останнім було заарештовано Миколу Коротких. Це сталося вже 6 вересня. Його заарештували в їдальні, де він весь час працював поваром. Він, звісно, знав про арешт своїх одноклубників, але добре розумів, що це не пов'язане з матчами. Так вже сталося, що якийсь Сидоренко, що жив по сусідству з ним і працював у поліції, впізнав в ньому того майора НКВС, який в 30-ті роки під час компанії по вилученню цінностей у населення Києва, був у групі тих, що обшукували його квартиру. Інформація, що його начебто видала рідна сестра Анастасія, не мала сенсу, крім одного: коли її викликали на очну ставку з братом у гестапо, то у неї за допомогою погрожування все ж було вирвано визнання того, що її брат був членом партії й кадровим співробітником НКВС, до того ж вона дуже хвилювалася за долю свого сина.

Таким чином, в катівнях гестапо опинилося 10 футболістів команди "Старт", і слідство тривало не декілька днів, а біля місяця, бо восьмеро з них було відправлено до Сирецького концтабору тільки в середині вересня. За цей час сталося дві неординарні події. Перша – це загибель **Миколи Коротких**. Його замучили на допитах і тортурах, які до нього були застосовані, тому що під час обшуку у нього на квартирі знайшли фотографію, на якій він був у формі НКВС, з петлицями (це фото наведене наприкінці цієї статті). Друга – 8 вересня при спробі втекти було застрелено **Олександра Ткаченко** (очевидцем цього була його мати, яка принесла йому передачу). Якщо перша подія усім добре відома й ім'я Миколи Коротких увійшло до історії київського "Динамо" й він зображений одним з чотирьох на пам'ятнику героям "матчу смерті", то інформація про вбивство Олександра Ткаченко стала відома вже лише в середині першого десятиріччя нинішнього століття. Виявляється, **загинуло не четверо київських футболістів, а п'ятеро**. Ось бачите, до чого приводять глибокі дослідження подій "гарячого літа сорок другого".

Микола Коротких

Олександр Ткаченко

Сирецький концентраційний табір – один з філіалів німецького концтабору Заксенхаузен. Створений у Києві німецькою окупаційною владою весною 1942 року. Досить часто його іменують "Бабиним яром", тому що він був знаходився поряд з місцем масових розстрілів євреїв 29-30 серпня 1941 року. Для концтабору була використана територія літніх учбових військових таборів Київського гарнізону. В ньому в спеціальних землянках і бараках утримувалося одночасно до 3 тисяч ув'язнених. За час існування цього концтабору в ньому загинуло понад 25 тисяч військовополонених і громадських осіб. Трупи тих, хто гинув, спочатку заривалися в Бабиному яру, а потім прямо на території концтабору в ямах і траншеях.

Таким чином, з десяти арештованих футболістів до Сирецького концтабору попало вісім. Усі вони були "оброблені" в гестапо й про відсутність бодай хоч якихось серйозних доказів свідчить той факт, що їх усіх в цьому концтаборі утримували не за правилам найбільш суворого режиму, а згідно з визначеними окупантами категоріями населення, як неблагонадійних.

А по місту вже ходили чутки, що їх заарештували за значну крадіжку хліба на хлібозаводі, про яку навіть писалося в газетах і повідомлялося, що було заарештовано й засуджено до розстрілу чотирьох чоловік, яких раніше влада відпустила під чесне слово. Ці слухи мали підставу, тому що,

чого там "гріхи притаювати", кажуть, добачалися за футболістами заводу окремі випадки "виносу" в незначній кількості борошна. Адміністрація заводу за це їх не жалувала і мріяла як скоріше звільнитися від цього клопоту. Однак проти "шефа" вона йти боялася.

Також припускалося, що, наприклад, Свиридовського було заарештовано, тому що він порушив порядок, встановлений Міською управою, а саме - тренував ще одну з команд в місті – "Алмаз" (граверно-ювелірна фабрика) й судив 14 серпня матч цієї команди з угорцями. Але це мало вірогідно й скоріш це були лише чутки.

В концтаборі всі футболісти були розподілені умовно по трьом групам:

перша – ті, що працювали в так званій "виїзній бригаді" – Трусевич, Кузьменко та Клименко. Вони перебували безпосередньо в концтаборі в бараках і щоденно під охороною виконували в місті якісь роботи (посилання на те, що ця бригада іменувалася "асфальтовою", допустиме, але напевно все ж тільки деякий час - лише восени 1942 року, а в подальшому роботи вже були інші, тай склад бригади змінювався – **Примітка автора**);

друга – окрема група монтерів з обслуговування електромереж концтабору – Путистін, Комаров і Тютчев. Розміщалися вони під охороною поліції в окремому будиночку;

третя – швецька група – Гончаренко та Свиридовський. Працювали вони в майстерні по ремонту взуття для поліцаїв охоронної команди Лук'янівської тюрми й жили там у підвалі, де була котельня.

На протязі п'яти місяців ніяких особливих подій не відбувалося, все йшло своєю чергою. Футболісти працювали, й якихось значних зауважень до них не було. Навіть їх рідним і близьким вдавалося приносити їм скромні передачі, щоб хоч якось їх підкормити.

І так це продовжувалося аж до лютого 1944 року.

У Сирецькому концтаборі були запроваджені суворі правила покарання "заложників" за будь які інциденти в місті проти німецької влади. Розстрілювали на очах решти ув'язнених кожного третього або кожного п'ятого з загального строю. Чому на це потрібно одразу звернути увагу читача, він скоро зрозуміє.

А далі – розповідь про те, за що саме були розстріляні ще троє київських динамівців - Трусевич, Кузьменко та Клименко.

Щоб точніше й достовірніше про це розповісти, нічого кращого немає, як надати текст з невеликої книжки "Чи був "матч смерті"? Документи свідчать", яка була видана 2006 року і автором якої був колишній заступник Служби безпеки України генерал-лейтенант юстиції, заслужений юрист України **Володимир Ілліч Пристайко**.

В.І.Пристайко

Книжка В.І Пристайко

В цій книжці на 176 сторінках, з яких лише 54 сторінки тексту, а на всіх інших наведено понад 50 конкретних документів з архівів КДБ, більшість яких на протязі 60 років була засекречена й до яких ні в кого з смертних доступу не було. Саме вивчення протоколів допитів слідчими НКВС очевидців подій тих часів й дали можливість автору створити справжню картину того, за що саме були розстріляні троє динамівців:

"…Нові господарі будинку колишнього НКДБ на вулиці Володимирській, 33, виявили в його підвалах велику кількість стандартних полін для опалювання приміщень, які, цілком імовірно, були закладені туди ще в часи будівництва легендарної вузькоколійки Боярка – Київ. Німці терміново

вирішили звільнити підвали, побоюючись можливо, закладених туди мін, або просто була взимку 1943 року потреба у дровах. Останнє, мабуть, більш правдоподібне, оскільки дві створені із в'язнів і військовополонених Сирецького табору бригади возили дрова на хлібозавод і м'ясокомбінат, а третя бригада виносила поліна з підвалу і складала їх у дворі будинку гестапо. Заїзд у двір здійснювався через ворота з вулиці Ірининської. До складу бригади, яка доставляла дрова на хлібозавод, входили крім інших в'язнів, Микола Трусевич, Іван Кузьменко, Олексій Клименко та Федір Тютчев.. Працюючи не один день, бригади відлагодили доставку у двір гестапо із хлібозаводу хлібних виробів, а з м'ясокомбінату ковбаси. Спосіб взаємного обміну продуктами і передачі членам бригади, які працювали в підвалі, був простий: продукти закладали у штабелі між полін, а потім забирали. Якось вівчарка начальника тюрми витягла зі штабеля ковбасу, що побачив один з військовополонених і кинувся за собакою. Гестапівець, почувши через вікно свого кабінету гамір і гавкання вівчарки, вийшов у двір і почав жорстоко бити полоненого. Це був юнак років 20-22, вірменин і, судячи з одягу, колишній моряк Дніпровської флотилії. Кілька його друзів намагалися втрутитися і припинити екзекуцію, а сам юнак, відбиваючись, відірвав комір шкіряного пальта фашистського офіцера. Той пострілом із пістолета убив полоненого і викликав коменданта табору Радомського. Бригади вантажників були блоковані у дворі гестапо, Радомський і гестапівець вчинили розправу над кількома полоненими, які намагалися рятувати моряка, а згодом спеціальною автомашиною доставили усіх до табору. Вишикувавши в'язнів, фашистські кати об'явили, що за спротив німецькому офіцерові і замах на його життя буде розстріляно кожного третього. У загальній шерензі майже п'ятдесяти в'язнів серед приречених опинилися М.Трусевич, І.Кузьменко та О.Клименко…".

Микола Трусевич

Іван Кузьменко

Олексій Клименко

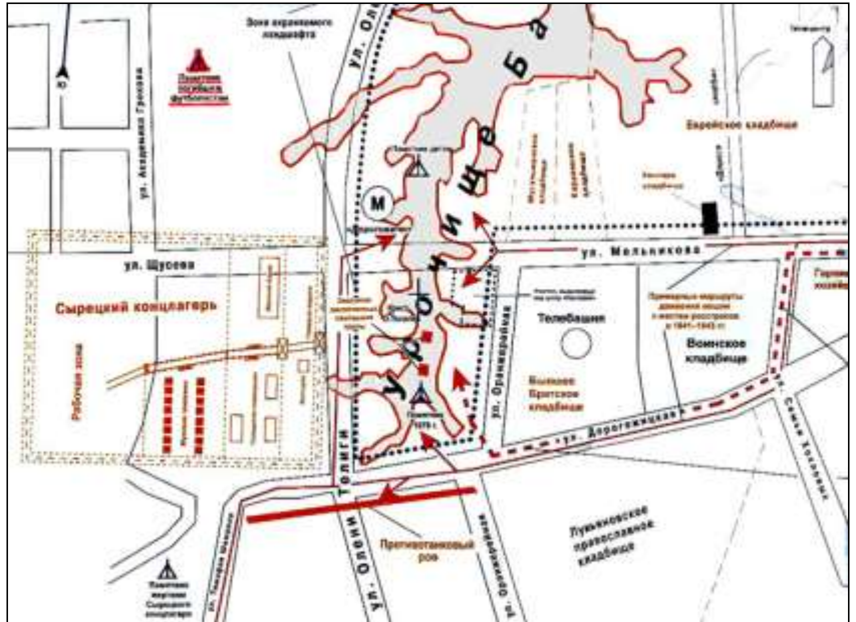
Як бачите, до Тютчева доля була доброзичливою. Ось саме це він розповів після війни М.Гончаренко, а той виклав на декількох допитах в різні часи у КДБ, а потім вже в часи незалежності розповів ще й Георгію Кузьмину, автору першої викривної публікації з розвінчання уснуючої легенди під назвою "Горячее лето сорок второго" у спецвипуску московської газети "Футбол" №13 1995 року.

Таким чином, все, що раніше було опубліковано в друкованих виданнях щодо причин розстрілу трьох футболістів виявилося не підтвердженим, хоча багато колишніх в'язнів концтабору пов'язували до певної міри розстріл кожного третього або п'ятого з німецькою собакою, яка нібито хотіла забрати в ув'язнених якісь продукти. Взагалі, досить багато було й придуманого. Наприклад, відношення цієї події до випадку з підпалюванням на механічному заводі спортінвентарю "Спорт" в день Червоної Армії 23 лютого, коли згоріли відремонтовані для німецької армії санки. Або з підмішуванням товченого скла до муки для випічки хлібу на хлібозаводі, або з підкладанням саморобної міни для знищення коменданта концтабору, або з підготовкою до втечі – все це не підтвердилося. А ось довгий час розповсюджувані чутки, які збуджували киян, про розстріл, пов'язаний зі значною крадіжкою хліба на хлібозаводі, якось опосередковано все ж мав місце.

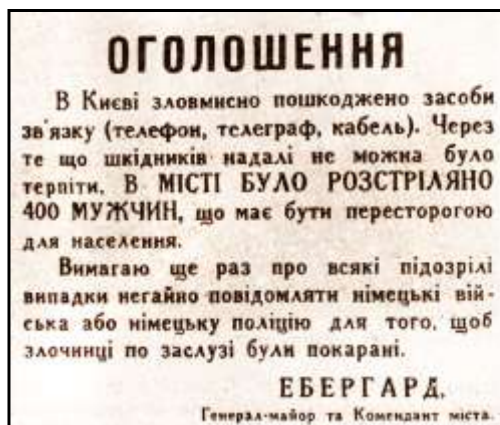
Анатолій Коломієць

Фото М.Коротких
у формі НКВС
(через це фото його й
розстріляли)

Розміщення Сирецького концтабору біля Бабиного яру
(на фоні сучасної мапи Києва)

ОГОЛОШЕННЯ

В Києві зловмисно пошкоджено засоби зв'язку (телефон, телеграф, кабель). Через те що шкідників надалі не можна було терпіти, В МІСТІ БУЛО РОЗСТРІЛЯНО 400 МУЖЧИН, що має бути перестorогою для населення.

Вимагаю ще раз про всякі підозрілі випадки негайно повідомляти німецькі війська або німецьку поліцію для того, щоб злочинці по заслузі були покарані.

ЕБЕРГАРД,
Генерал-майор та Комендант міста.

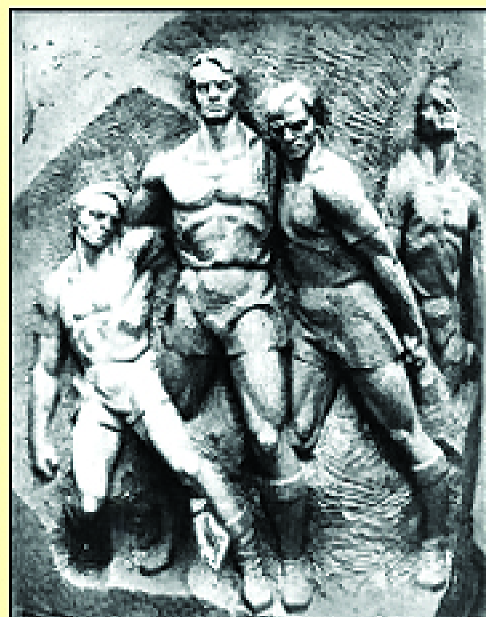
Оголошення про розстріли,
які розклеювалися по Києву

Казарми Сирецького концтабору (фото 1942 р.)

Анатолий Коломиец

ПРАВДА О «МАТЧЕ СМЕРТИ» 1942 ГОДА В КИЕВЕ

ОБЪЕДИНЕНИЕ ЛЮБИТЕЛЕЙ ИСТОРИИ И СТАТИСТИКИ ФУТБОЛА

«Библиотека футболофила Украины». Выпуск 3

А.Ф.КОЛОМИЕЦ

ФУТБОЛЬНЫЙ КЛУБ «ДИНАМО» КИЕВ

ПРАВДА О «МАТЧЕ СМЕРТИ» 1942 ГОДА В КИЕВЕ

Киев - 2005

ОТ АВТОРА-СОСТАВИТЕЛЯ

Этой брошюрой Объединение любителей истории и статистики футбола (ОЛИСФ) продолжает серию справочников "Библиотеки футболофила Украины". Цель этой серии – не только познакомить любителей истории и статистики футбола, коллекционеров футбольных сувениров (футболофилов) с материалами, которые, безусловно, их интересуют, но и предоставить им возможность уточнить и откорректировать представленную информацию.

Одной из главных задач ОЛИСФ есть создание "Энциклопедии украинского футбола" и именно начало этой работы Правление ОЛИСФ возлагает на издание достаточного количества брошюр-справочников по вопросам, ответы на которые войдут отдельными разделами в энциклопедию. На футболофилов и просто любителей футбола возлагается задание внимательно ознакомиться с этой начальной информацией, высказать свои замечания или сделать дополнения и ознакомить с ними Председателя ОЛИСФ. Все предложения будут всесторонне изучены, проанализированы и учтены.

Вашему вниманию представляется третий выпуск "Библиотеки футболофила Украины", где автор-составитель, опираясь на его прежние, совместные с футболофилом Александром Александровичем Кабанцом, разработки и публикации, а также новые архивные находки, попытался подвести проделанную работу к завершению.

Найдено среди материалов Центрального Государственного архива высших органов власти и управления Украины и Научно-исследовательской библиотеки центральных государственных архивов Украины то, что окончательно прояснило ситуацию, сложившуюся в 1942 году в оккупированном Киеве, а именно дало возможность определить количество проведенных матчей, их результаты и составы участников. В публикации, с которой вы имеете возможность ознакомиться сегодня, все факты подтверждены документально.

Автор благодарит киевского коллекционера С.Трипольского за оказанную им помощь и печатные материалы прошлых лет, а также директора музея футбольного клуба «Динамо» Киев В.П.Старкова за предоставленные им цветные фотографии всех афиш футбольных матчей.

В работе над этим изданием автор-составитель использовал некоторые материалы Георгия Кузьмина, публикации киевских газет периода 1942-43 гг., книги А.Борщаговского «Тревожные облака» (2-е изд., 1984 г.) и А.Кузнецова «Бабий Яр» (1991 г. изд).

То, с чем читатели познакомятся в этой брошюре, возможно, откроет им глаза. Не исключено, что о некоторых фактах они узнают впервые. Хочется только сказать, что все, что здесь изложено – не придумано, абсолютно все подтверждено документами. Не исключено, что кто-то с чем-то будет не согласен. Приглашаю всех к дискуссии, но только убедительно прошу ваши аргументы и доказательства подтверждать также только документально (пресса тех лет, копии архивных документов и т.п.).

В этой брошюре автор-составитель постарался отобразить все известные ему фотографии и другие материалы, имеющие отношение к теме и рассматриваемому периоду. Однако это не говорит о полноте информации, возможно автор-составитель и не знаком с другим иллюстрационным материалом и даже не догадывается о его существовании. Безусловно, он будет искренне благодарен футболофилам, которые хотя бы что-то могут подсказать или дополнить представленный материал. Пишите по адресу: **03110, г.Киев-110, а/я 48, Коломийцу Анатолию Федоровичу** или передавайте сообщения на e-mail - **olisf@kolomiets.kiev.ua .**

Введение

В течение более 60-ти лет почитатели лучшей футбольной команды Украины – киевского «Динамо», просматривая большое количество печатных изданий, кинофильмов и телепередач, с громадным интересом воспринимали преподносимую им информацию об одном из самых ярких в истории этой команды событии – победе в матче с командой немецких оккупационных войск в Киеве в августе 1942 года.

Если ранее, в «былые годы» все было ясно – был «матч смерти» с немецкой командой «Люфтваффе» и за победу в нем футболистов расстреляли, то в последнем десятилетии, когда постепенно стали приоткрываться архивы, в печати появились такие небылицы, от которых голова идет кругом. Чего только стоят нашумевшие статьи Г. Кузьмина «Матч смерти, которого не было» и т.п.

Такие шараханья от одной крайности к другой ставят в недоумение любителей футбола, порождают всяческие слухи и домыслы. Особенно, когда не осталось в живых ни одного участника матчей 1942 года в Киеве, появилась возможность использовать их былые воспоминания, интерпретируя их в любом направлении. Уже даже в последнее время, появляющиеся статьи в газетах, дают понять, что человеческой фантазии предела нет.

Давно пора было поставить в этом вопросе «точку». Однако только недавно автору-составителю этой брошюры удалось подвести итоги многолетней работы в поиске документальных материалов по этому вопросу

Прежде чем приступить к изложению фактов и аргументов необходимо раз и навсегда констатировать, что матчей команды хлебзавода «Старт», в которой играли футболисты киевского «Динамо», было **10 (десять)**: четыре – с немецкими командами оккупационных воинских частей, три – с венгерскими командами таких же частей и три - с командами наших спортсменов, оставшихся в оккупации. Во всех матчах «Старт» одержал победы с разницей забитых и пропущенных мячей – 56-11. Сведем эти матчи в таблицу:

№/№	**Дата**	**Команды - соперники**	**Счет**
1.	7.06.42	«Рух» (укр. спорт. общество) - **Хлебзавод**	0:2
2.	21.06.42	«**Старт**» (хлебзавод) - сборная венгерского гарнизона	7:1
3.	28.06.42	«**Старт**» (хлебзавод) - сборная немецкой арт. части	7:1
4.	5.07.42	«**Старт**» (хлебзавод) - «Спорт» (укр. спорт. общество)	8:2
5.	12.07.42	«**Старт**» (хлебзавод) - RSG 1 (сборная железной дороги)	6:0
6.	19.07.42	«**Старт**» (хлебзавод) - M.S.C. «Wal» (венгерская часть)	5:1
7.	26.07.42	«**Старт**» (хлебзавод) - GK «Szero» (венгерская сборная) – реванш	3:2
8.	6.08.42	«**Старт**» (хлебзавод) - «Flakelf» (немецкая часть)	5:1
9.	**9.08.42**	«**Старт**» (хлебзавод) - «**Flakelf**» (немецкая часть в усиленном составе) – **матч-реванш** (назван «***матчем смерти***»)	5:3
10.	16.08.42	«**Старт**» (хлебзавод) - «Рух» (укр. спорт. общество)	8:0

1941

Игроки «Динамо» 1941 года

В матчах неоконченного чемпионата СССР 1941 года принимали участие 16 футболистов «Динамо» Киев: Афанасьев, Балакин Н., Виньковатов, Глазков, Гребер, Идзковский, Клименко, Комаров, Маттиас, Махиня, Онищенко, Садовский, Скоцень, Трусевич, Шиловский и Щегоцкий.

Кроме них в составе команды на 1941 год были заявлены Голембиовский, Газда, Единак, Борисов, Гундарев, Гурский, Качкин и Мельник, но они были запасными игроками (дублирующий состав) команды. К дублерам относились новички Лоевский, Горнштейн, Лерман, Габер и «старичок» Лайко.

Также два игрока «Динамо» Киев, которые ранее выступали за основной состав, заканчивали свою карьеру в клубных командах «Динамо», играя на первенство города: Кузьменко и Тютчев.

Полный состав киевского «Динамо» - 1941 года (слева направо):
сидят – А.Садовский, О.Лоевский, А.Лерман, А.Идзковский, Н.Балакин, Л.Гундарев, Н.Трусевич, А.Горнштейн, Голембиовский, В.Глазков, Н.Махиня, Б.Афанасьев, А.Клименко;
стоят – М.Маттиас, Т.Единак, П.Комаров, А.Габер, И.Качкин, Т.Газда, М.Гурский, В.Гребер, В.Онищенко, К.Щегоцкий, В.Шиловский, П.Виньковатов, П.Лайко, Я.Борисов, А.Скоцень

До оккупации Киева

22 июня началась война. Немецкая армия перешла границу СССР и начала наступление по всему фронту.

В первые дни войны игроки, заявленные в «Динамо» Киев, были призваны на военную службу. Вначале все они поддерживали порядок на стадионе, помогали снаряжением сотрудникам НКВД (Народного Комиссариата внутренних дел), формировавшим истребительные батальоны и уже готовящимся к партизанской войне в тылу врага, обеспечивали эвакуацию

наиболее ценного имущества. Всем этим командовал Тимофей Амвросиевич Строкач, в то время заместитель наркома внутренних дел УССР, председатель республиканского совета ФСО «Динамо». Шефство свое над командой он начал еще в октябре 1940 г. Это он организовал переход в 1941 г. в «Динамо» Киев тренера Бутусова М.П. и именно он эвакуировал его из города первым.

Познавательная информация:

СТРОКАЧ Тимофей Амвросиевич (4.03.1903 – 15.08.1963) – генерал-лейтенант КГБ (1944 г. – НКВД). Член КПСС (1924 г. - ВКП(б).

Родился в с. Белоцерковицы (ныне – Астраханка) Ханкайского р-на Приморского края в крестьянской семье. Умер в г.Киеве.

В 1919-22 гг. участник партизанского движения на Дальнем Востоке. С 1923 г. служил в погранчастях, органах ГПУ и НКВД. **Во второй половине 30-х годов служил в Киеве, курировал деятельность показательной футбольной команды «Динамо» Киев. С октября 1940 г. зам.наркома внутренних дел УССР и председатель республиканского совета ВФСО «Динамо»,** с июля 1941 г. руководил формированием истребительных батальонов и партизанских отрядов в Украине. Участник обороны Киева и Москвы. Во время оккупации Украины немецкими захватчиками в 1942-44 гг. был начальником штаба партизанского движения на территории УССР. В 1945-46 гг. зам.наркома внутренних дел УССР, в 1946-56 гг. министр внутренних дел УССР. С 1956 г. на ответственной работе в МВД СССР, с 1958 г. на пенсии.

С 1938 г. член ЦК КП Украины, депутат Верховного Совета СССР. Награжден тремя орденами Ленина, 7 другими орденами и многими медалями.

Автор книги «Наш позивний – Свобода». Киев. 1964 г.

Сложная ситуация в готовящемся к обороне городе и неразбериха в командовании приводила к тому, что одни игроки команды были направлены в регулярные части на фронт, другие в воинские части по обороне города, третьи занимались подсобными работами, в частности строили бомбоубежище на территории стадиона «Динамо».

Первые сложности возникли с футболистами-«легионерами», приглашенными из команд Западной Украины в 1940-41 гг. Их вначале хотели призвать в армию, но побоялись предательства. Решили эвакуировать «с глаз долой» на барже вниз по Днепру до Днепропетровска. Там они находились пока в город не пришли немцы. По счастливой случайности их не тронули и они «рванули», кто как мог, домой – на Запад.

В Киеве, когда немцы подошли к городу и руководство поняло угрозу окружения, футболисты, служившие в регулярных частях Красной Армии, ушли из города.

В период оккупации города

Наиболее трагическая судьба постигла тех футболистов, которые не смогли выйти из окружения Киева и возвратились в город. Они оказались в очень сложной ситуации и первое время затаились. В таком же положении оказались и бывшие футболисты «Динамо» Киев – «старички»*, которые при обороне города были в народном ополчении.

19 сентября в Киев вступили войска завоевателей. Начались репрессии, уничтожение евреев в Сырецком концлагере, известном всему миру под названием «Бабий Яр», вводился новый оккупационный «порядок» в городе.

Киевский стадион «Динамо» был переименован в «Дойче штадион» и он использовался, как спортивная арена, исключительно только для выступлений немцев.

«Дойче штадион» (немецкий стадион) в г. Киеве (до и после войны – стадион «Динамо»)

---

* Здесь уже второй раз употребляется слово - «**старички**». Дело в том, что до войны привычное для нас слово - «**ветераны**» не употреблялось, а в прессе команды ветеранов, как правило, назывались командами «старичков» (в их состав могли быть зачислены только игроки, возраст которых превышал 32 года).

1942

Возрождение футбола в оккупированном Киеве

Всем футболистам, оставшимся в городе, как динамовцам, так и из других команд, приходилось бороться за сохранение собственной жизни. Угроза быть угнанными в Германию в качестве рабочей силы постоянно висела над ними, и каждый цеплялся за любую возможность остаться в городе.

Известным в прошлом футболистом «Желдора» и тренером уже «Локомотива» в 1936-37 годах Г.Швецовым, принявшим новую власть и лояльно к ней относившимся в прессе, по собственному почину было создано спортивное общество «Рух» для спортсменов, поддерживающих «порядок» фашистов. Он стал играющим тренером футбольной команды этого общества. Ему удалось привлечь в эту команду некоторых известных футболистов, в частности в некоторых матчах этой команды принимали участие и бывшие игроки «Динамо» - Свиридовский, Гончаренко, Голембиовский и Гундарев. Свои матчи «Рух» проводил на новом Республиканском стадионе, который по решению городского головы с подачи Швецова был переименован во Всеукраинский.

Образование команды «Старт»

Приглашались в «Рух», в то время числящиеся военнопленными, но из-за переполнения лагерей, как пообещавших лояльность к новой власти, выпущенные по расписку, Трусевич, Клименко, Кузьменко, Коротких, Комаров и Мельник. Однако они уже пристроились на хлебзаводе и играли за команду этого завода, которая проводила свои матчи на стадионе «Зенит» (ул. Керосинная, 24). Они были на особом учете и, конечно, лезть в политику и привлекать к себе внимание им было ни к чему.

К таким же, относившимся к разряду опасных и находившимся под постоянным наблюдением, были причислены и другие динамовские футболисты разных лет – Гончаренко, Тютчев, Свиридовский, Путистин и Тимофеев. Всех их пригласил на работу директор хлебзавода, большой поклонник футбола. К ним примкнули игроки «Локомотива» - В.Сухарев и В.Балакин. Футболисты работали на заводе грузчиками и подсобными рабочими. В свободное время играли в футбол, для чего, собственно говоря, и были приняты на работу. Они и образовали ядро футбольной команды этого завода, которая была названа - «Старт».

Открытие футбольного сезона 1942 года

Официально футбольный сезон 1942 г. был открыт в оккупированном городе 7 июня матчем на стадионе Дворца спорта (Республиканский стадион, позже переименованный во Всеукраинский). Играли команды общества «Рух» и хлебзавода (тогда еще названия «Старт» у команды не было). Назовем условно этот матч – матчем №1. Победила команда хлебзавода – 2:0.

Подтверждение изложенного:

Отчет о подготовке к проведению матча из киевской газеты «Нове українське слово» за 6.06.42 г.

Спорт

“ З дозволу Штадткомісаріату за допомогою Міської управи спортивне життя Києва відновлено.

Наданий для занять стадіон Палацу спорту (В. Васильківська) вівторками та п’ятницями являє центр жвавої спортивної роботи...

Всім відомо, що футбол не тільки приваблює адептів, а й є своєрідним фактором, який допомагає розгортанню інших видів спорту.

Першими почали спортивні змагання футболісти...

Тепер за затвердженим статутом почала свою діяльність єдина спортивна організація – товариство “Рух”...

Група ініціаторів має на увазі організувати друге спортивне товариство в Києві, яке називатиметься “Спорт”...

Слід звернути увагу на той факт, що починають зароджуватись спортивні колективи на окремих підприємствах.

Першим почав хлібзавод, який уже об’єднує футбольну команду з кращих гравців Києва.

У неділю, 7 червня о 17 год. 30 хв. усі аматори будуть мати можливість бачити перше відкрите змагання футбольних команд “Рух” – хлібзавод, яке відбудеться на стадіоні Палацу спорту.

Швецов ”

21 июня состоялся второй матч «Старта» уже на стадионе «Зенит» со сборной командой венгерского гарнизона – 7:1. Именно в это время в городе появилась первая афиша о проведении футбольного матча. На афише указаны составы обеих команд. Всего в настоящее время известно 9 афиш на матчи «Старта» 1942 г. в Киеве (шесть из них есть в коллекции автора-составителя). В Научно-исследовательской библиотеке центральных государственных архивов Украины в Киеве есть все 9 афиш. Афиши были большого размера (80х95 см), их тираж - по 100 экземпляров на каждый матч. К тому же часть тиража была отпечатана в трех-четырех цветах. Видимо цветные экземпляры

предназначались для расклеивания в местах размещения городского управления и различных немецких структур власти.

Подтверждение изложенного:

Отчет о подготовке к матчу из киевской газеты «Нове українське слово» за 20.06.42 г.:

Спорт

“...Цікаві спортивні змагання будуть проведені на стадіоні “Зеніт” (Керосинна, 24) в неділю, 21 червня. Тут відбудеться футбольний матч між командами I хлібзаводу “Старт” та збірною угорського гарнізону. В команді “Старт” гратимуть такі відомі футболісти, як Трусевич, Кузьменко, Гончаренко та ін.

Крім того, на стадіоні “Зеніт” відбуватимуться змагання з боксу. Гратиме також духовий оркестр.

Початок матчу о 18 годині. Ціна квитка – 3 крб.”

Афиша к матчу «Старт» - сборная венгерского гарнизона

Афиша к матчу «Старт» - сборная немецкой артиллерийской части

Третий и четвертый матчи в оккупации

28 июня состоялся третий матч «Старта» со сборной немецкой артиллерийской части. Снова 7:1 в пользу «Старта»

5 июля на стадионе «Зенит» был проведен матч между «Стартом» и «Спортом». Команда «Спорт» представляла еще одно образованное в оккупированном Киеве спортивное общество. В составе команды в основном были юные футболисты, хотя в воротах стоял один из запасных вратарей «Динамо» - Голембиовский, а в нападении молодой, но поигравший в «Локомотиве» и дубле «Динамо» - Гундарев. Этот четвертый матч «Старта» естественно закончился победой – 8:2. В ряде печатных изданий ошибочно

указано, что этот матч был с командой румынской военной части, но достоверно известно, что в городе в 1942 году румынских войск не было. Также искажаются результаты матчей, полученные со слов очевидцев или участников матчей. Увы, память их подвела. А вот местные газеты того времени «Нове українське слово» и «Последние новости» приводят результаты достаточно точно, даже подводят суммарные итоги после нескольких встреч.

12 июля был «торжественно» открыт Всеукраинский стадион. Состоявшийся футбольный матч между командами «Рух» и одной из немецких частей, принес победу, кстати, украинцам (!).

Подтверждение изложенного:

Отчет о проведенных командой «Старт» четырех матчах из киевской газеты «Последние новости» № 29 за 6.07.42 г.:

Футбол в Киеве

“ Сейчас, после 8 месяцев освобождения Киева от большевистского ига, снова начинает возрождаться популярнейшая спортивная игра – футбол. Часть киевских футболистов вывезена большевиками, но часть осталась и, как только наступила весна, начались тренировки футболистов на зеленых полях уцелевших стадионов. Сейчас в Киеве имеются две футбольные команды. Одна – товарищества «Рух», молодая, способная, но недостаточно натренированная и сыгранная команда, и другая, 1-го хлебзавода – «Старт». В этой команде с запасными сейчас насчитывается 14 человек. Большинство из них давно уже известны киевским «болельщикам» по большим матчам. В основном это коллектив бывшей киевской команды «Динамо». Тут играют такие известные игроки, как Трусевич, Кузьменко, Свиридовский, Комаров, Гончаренко и др. Вторая половина подобрана из наиболее способных игроков других расформированных спортивных обществ и команд. Футболисты «Старта» начали тренировку примерно месяц назад, тогда же состоялся и первый матч с командой товарищества «Рух», который закончился победой «Старта» со счетом 2:0. Все четыре официальных встречи закончились победой «Старта» со счетом 7:1, 7:1 и 8:2. Таким образом, команда за четыре матча забила сама 24 мяча, пропустив в свои собственные ворота только 4. Все же нельзя сказать, чтобы в игре этой команды видна была особенная сыгранность, да и нельзя требовать этого: ведь команда играет всего месяц–два, а для полной координации действий между всеми игроками надо много времени. Сейчас команда регулярно тренируется два раза в неделю на стадионе «Зенит». Стадион этот отдален от центра города, однако при хорошей погоде, во время встреч на поле, трибуны всегда полны, и снова в Киеве раздаются резкие свистки судьи и удары по мячу, радуя сердца закоренелых «болельщиков».

Р.Д. ”

Афиша к матчу «Старт» - «Спорт»

Афиша к матчу «Старт» - RSG 1
(сборная железной дороги)

Пятый и шестой матчи с оккупантами

Пятый матч «Старта» состоялся 17 июля с немецкой командой RSG - сборной железнодорожников (ошибочно в современных изданиях указано – PGS). Этот матч был еще одной пробой сил немцев после поражения от «Руха». Их ожидало очередное поражение 6:0.

Подтверждение изложенного:

Отчет о матче из киевской газеты «Нове українське слово» за 19.07.42 г.:

Футбольный матч

“ 17 липня о 6 годині вечора на стадіоні “Зеніт” відбувся футбольний матч між німецькою командою RSG (збірна залізниці) та київською командою “Старт”. Зустріч закінчилася з рахунком 6:0 на користь киян. Але виграш цей аж ніяк не можна визнати досягненням футболістів “Старту”. Німецька команда складається з окремих досить сильних гравців, але командою, в повному розумінні цього слова, назвати її не можна. І тут нема нічого дивного, бо вона складається з футболістів, які випадково потрапили до частини, за яку вони грають. Також відчувається брак потрібного тренування, без якого ніяка, навіть найсильніша команда не зможе нічого вдіяти. Команда “Старт”, як це всім добре відомо, в основному складається з футболістів колишньої команди майстрів “Динамо”, тому й вимагати від них треба значно більше, ніж те, що вони дали в цьому матчі. Однією з найпомітніших негативних рис цієї команди є постійні “офсайди”. За два тайми гри більш як10 штрафних ударів за самі лише “офсайди”! Виправдати це можуть лише маленькі розміри поля, однак у футболістів німецької команди “офсайдів” чомусь було небагато.

Взагалі виникає питання, чому такі сильні команди мусять грати на маленькому, погано обладнаному стадіоні. Трава на стадіоні місцями така велика, що м'яч часто залишається у грі, коли він давно вже мусить бути в "ауті". З загальної маси гравців треба виділити беків "Старту" Климента і Свиридовського та гравця німецької команди (прізвище, на жаль, не можемо назвати), який у кінці першого тайму врятував свої ворота від неминучого голу. Два м'ячі, забиті у ворота німецької команди, треба віднести на рахунок судді, бо забиті вони були з чистого "офсайду". Взагалі праця судді не відзначалася точністю і чіткістю. Гра проходила в товариському дусі. Зокрема треба відмітити дуже коректну гру обох команд.

Р.Д. "

19 июля команда хлебзавода «Старт» в шестом матче принимала команду венгерской военной части MSC Wal (ошибочно в современных изданиях указано MSG). И опять уже шестая подряд победа «Старта» – 5:1.

Подтверждение изложенного:

Отчет о матче из киевской газеты «Нове українське слово» за 24.07.42 г.:

Футбол

" У неділю 19 липня на стадіоні "Зеніт" відбувся цікавий футбольний матч. Грала одна з найсильніших угорських команд M.S.C. Wal з київською командою "Старт" I хлібзаводу. Свисток судді. Гра одразу ж починається в дуже жвавому темпі. Не можна поки що сказати, на чиєму боці перевага і яка команда грає сильніше. М'яч то коло воріт киян, то коло воріт угорців і знов, відбитий захисниками, на середині поля. Майже весь перший тайм гра йде безрезультатно, і лише на останніх хвилинах тайму киянам, після вдало проведеної комбінації, вдається нарешті забити м'яча у ворота угорців.

Після перерви темп гри не спадає. На перших же хвилинах другого тайму киянам удається підвести м'яча до воріт угорців, і знову м'яч у сітці. Після другого голу команда угорців кидається у наступ. Не рятує киян і прекрасна гра їх захисників – гол забито. Знову гра починається з центра і поступово переходить до воріт угорців, однак усі атаки киян відбиваються. Але тут, після невдалого падіння, з пошкодженою ногою виходить з гри один із угорських захисників. Все це трапилося на перших хвилинах другого тайму. Вибулого гравця чомусь ніхто не заміняє, і тому майже весь другий тайм угорська команда грає без одного захисника. Це позначається на ході гри, і киянам удається забити ще 3 м'яча. Угорці весь час намагаються відігратися, але всі їх атаки розбиваються об незламну стійкість київських захисників Свиридовського і Клименка.

Незважаючи на загальний рахунок матчу, можна визнати, що сила обох команд майже однакова. Захист та півзахист угорської команди працюють добре, напад вдало підводить м'яча майже до воріт київської команди, але там чомусь губиться, і майже всі комбінації їх так і лишаються безрезультатними.

Р.Д. "

Афиша к матчу «Старт» - MSC «Wal»

Афиша к матчу «Старт» - GK «Szero»

После этой победы в киевской газете «Нове українське слово» появилось сообщение об этом матче, где отмечалось, что команда хлебзавода – лучшая в городе и имеет «отборных» игроков. За короткое время своего существования команда завоевала широкую популярность не только среди киевлян, но и среди немецких и венгерских любителей футбола. В пяти матчах команда забила 35 голов, а пропустила только 5 (здесь в газете допущена ошибка - матчей было уже шесть).

Седьмой и восьмой матчи

26 июля состоялся матч-реванш с обновленной венгерской сборной – командой «GK Szero». Очень упорный матч закончился на этот раз скромной победой «Старта» со счетом 3:2.

Известна фотография, сделанная перед началом матча 26 июля, на которой хорошо видны улыбающиеся лица соперников. Хотя надо отдать должное

Фото перед матчем «Старт» - GK «Szero» (в темных футболках игроки «Старта»)

спортивной чести и доблести игроков «Старта». Чего только стоит то, что все матчи команда проводила в красных футболках! Это, конечно, что-то значило для зрителей.

Подтверждение изложенного:

Отчет о матче из киевской газеты «Нове українське слово» за 1.08.42 г.:

Футбол

“ У неділю, 26 липня, на стадіоні “Зеніт” відбувся матч-реванш між київською командою “Старт” та збірною угорською. Тепла сонячна погода сприяла матчеві, і ще задовго до початку гри майже всі місця на трибунах були зайняті.

Першу третину першого тайму гра йде безрезультатно, але на п’ятнадцятих хвилинах матчу киянам удається зробити блискавичний прорив, і м’яч у сітці. За кілька хвилин до кінця першого тайму кияни забивають ще одного м’яча. Після перерви команди починають гру у швидкому темпі. На перших же хвилинах знов м’яч у воротах угорців, рахунок 3:0 на користь киян. Наступні 15 –20 хвилин гра йде безрезультатно, і багато кому вже починає здаватися, що рахунок так і залишиться незмінним до кінця гри. Але ось суддя присуджує 11-метровий штрафний удар у ворота киян. М’яч забито. Перший успіх підбадьорює угорців, і вони буквально штурмують ворота “Старту”. Не минає і п’яти хвилин, як забито другий м’яч. Гра поступово набирає шаленого темпу, угорці намагаються відквитатися, кияни теж кидаються у наступ. М’яч перелітає від одних воріт до других. Однак, не зважаючи на зусилля команд, рахунок лишається до кінця гри незмінним.

Р.Д. “

Восьмой матч состоялся 6 августа с командой немецкой противовоздушной военной части – “Flakelf” (“Flieger-abwehrkanone” – зенитная пушка). В этом матче немцы снова потерпели серьезное поражение – 5:1.

Подтверждение изложенного:

Отчет о подготовке к матчу из киевской газеты «Нове українське слово» за 6.08.42 г.:

Футбол

“ Сьогодні на стадіоні “Зеніт” відбудеться цікава зустріч двох кращих футбольних команд: німецької частини “Flakelf” і хлібного заводу – “Старт”, які не мають жодної поразки в своїх спортивних виступах.

Німецька команда “Flakelf” багато разів зустрічалася з гарнізонними частинами, а також з командою київського спортивного товариства “Рух” і щоразу перемагала, показуючи високий клас гри, добрих і міцних майстрів футболу.

Шість виступів команди “Старт”, як відомо, закінчились з загальним рахунком 39:6 на користь спортсменів хлібного заводу (здесь в газете допущена ошибка – матчей уже было сыграно 7, а соотношение мячей 38:7).

А.Г. “

Матчи по свидетельству очевидцев проходили в нормальной спортивной обстановке, особых грубостей никто не помнит, нареканий на судейство не было с обеих сторон. Известна еще одна фотография, сделанная перед началом матча 6 августа, на которой также хорошо видны улыбающиеся лица соперников. И в этом матче команда играла в красных футболках. Игроки «Старта» прекрасно понимали, что для зрителей это, конечно, имело все-таки значение. Все понимали, что такие победы над оккупационными войсками ни к чему доброму не могут привести.

Фото перед матчем «Старт» - «Flakelf» (в темных футболках игроки «Старта»)

Легендарный «матч смерти»

Особенно это проявилось в следующем (девятом по счету) матче, который состоялся 9 августа опять с командой “Flakelf”, но уже в усиленном составе. Это был матч-реванш и об этом было официально указано в афишах. В этом матче на карту были, пожалуй, поставлены и дальнейшие судьбы игроков «Старта». Они это знали. Но и в этом матче была победа – 5:3. Многие пишут, что им даже намекали о том, что лучше было бы для всех, если бы они проиграли.

Подтверждение изложенного:

Отчет о подготовке к матчу из киевской газеты «Нове українське слово» за 9.08.42 г.:

<u>Футбол</u>

“ Сьогодні на стадіоні “Зеніт” о 5 год. вечора відбудеться друга товариська зустріч двох кращих футбольних команд міста – німецької частини “Flakelf” і хлібзаводу № 1 “Старт”.

Склад команд значно посилюється кращими спортсменами, які серйозно тренуються до цікавої і рішучої зустрічі.

А.Г. “

Афиша к первому матчу «Старт» - «Flakelf»

Афиша к матчу-реваншу «Старт» -«Flakelf»

Этому матчу было суждено войти в историю патриотического наследия советской эпохи и историю мирового футбола. Именно об этом матче сложили легенду «матча смерти», о нем написаны художественные книги, сняты кинофильмы. Долго вокруг него ходили всяческие слухи, приукрашенные домыслами. Согласно легенде все игроки команды «Старт» были после матча арестованы, отправлены в концлагерь, где четверо из них было расстреляны. Но это было не так.

<u>Завершение выступлений футболистов</u>

Спортивная жизнь команды текла в прежнем режиме и уже 16 августа еще на один матч-реванш напросилась команда «Рух». Десятый и последний свой матч «Старт» закончил десятой победой и при этом с разгромным счетом 8:0.

Подтверждение изложенного:

Отчет о матче из киевской газеты «Нове українське слово» за 19.08.42 г.:

Футбольный матч

"...Багато глядачів було на стадіоні "Зеніт", де відбувся футбольний матч між командою 1 хлібзавода "Старт" і командою Українського спортивного товариства "Рух". Матч проходив при явній перевазі "Старту" і закінчився з розгромним рахунком 8:0 на користь "Старту".

Р.Д. "

После этой победы уже не находилось желающих в городе помериться силами с рабочими хлебзавода, среди которых 13 из 17 игроков были бывшими игроками лучшей довоенной команды УССР – «Динамо» Киев. Всего командой «Старт» было проведено в 1942 году 10 матчей, во всех одержаны победы, соотношение забитых и пропущенных мячей – 56:11. В среднем в каждом матче игроки «Старта» забивали по 6 мячей, а всего они забили в 5 раз больше, чем пропустили.

Афиша к матчу-реваншу «Старт» -«Рух»

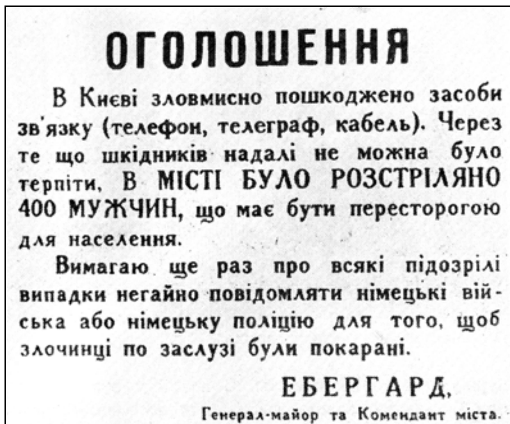
Аресты футболистов

Команда стала неудобной, прежде всего, для немецкой власти в городе. Пошли доносы и обвинения. Числящихся военнопленными и неблагонадежными посадили за колючую проволоку в Сырецкий концлагерь. Ходили слухи, что их арестовали за крупную кражу хлеба 2 ноября, о которой писалось в газетах, но вряд ли это были футболисты, хотя в газете написано, что арестовано и приговорено к расстрелу было четыре человека, ранее отпущенных под честное слово.

Сырецкий концлагерь («Бабий яр»)

В то же время Свиридовский был арестован, так как нарушил установленный порядок – тренировал еще одну из команд в городе – «Алмаз» (граверно-ювелирная фабрика) и судил 14 августа матч этой команды с венграми из GK Szero.

Расстрел арестованных футболистов

ОГОЛОШЕННЯ

В Києві зловмисно пошкоджено засоби зв'язку (телефон, телеграф, кабель). Через те що шкідників надалі не можна було терпіти, В МІСТІ БУЛО РОЗСТРІЛЯНО 400 МУЖЧИН, що має бути перестрогою для населення.

Вимагаю ще раз про всякі підозрілі випадки негайно повідомляти німецькі війська або німецьку поліцію для того, щоб злочинці по заслузі були покарані.

ЕБЕРГАРД,
Генерал-майор та Комендант міста.

Расклеиваемые по Киеву объявления о расстрелах.

В Сырецком концлагере действовали суровые правила наказания «заложников» за любые инциденты в городе против немецкой власти. Расстреливали на глазах остальных заключенных каждого третьего или каждого пятого из общего строя. Накануне Дня Красной Армии кто-то поджег в Киеве механический завод «Спорт» и уже на следующий день 24 февраля 1943 года в число расстрелянных заложников попали трое футболистов «Старта» - Трусевич, Клименко и Кузьменко.

Еще один, из погибших во время оккупации в городе, Коротких был арестован одним из первых, якобы по доносу родственников, как офицер Красной Армии и бывший кадровый чекист. Он был замучен в застенках гестапо еще осенью 1942 года.

Судьба оставшихся в живых

Остальные участники матчей остались живы, но их судьбе позавидовать нельзя. Когда уже близилось освобождение Киева, кое-кто понимал, что с ним будет, когда придут советские войска. К примеру, Лев Гундарев за 2 месяца до освобождения Киева вступил в украинское спортивное общество «Рух» и тем самым окончательно подписал себе приговор. Уходить с немцами он передумал, и после войны был арестован, судим, и получил длительный срок заключения. А вот ушедший с немцами Комаров в последствии оказался в Канаде и об этом стало известно незадолго до его смерти в престарелом возрасте. Голембиовский уехал из Киева с приходом Красной Армии, и долгое время скрывался в Горьком, где его все же выследили, и он был осужден, как предатель.

К остальным судьба была благосклонна, хотя «потягали» их по допросам в НКВД предостаточно, так что многие на всю жизнь забыли об этих матчах и до смерти из них лишнего слова нельзя было вытянуть журналистам.

Четверо из участников «матча смерти» сразу после войны были приглашены в возрождающееся «Динамо» Киев: В.Балакин, В.Сухарев, М.Гончаренко, М.Мельник. Кстати, сразу после войны в 1944 г. командой «Динамо» снова занялся уже известный нам Строкач Т.А., во время войны - начальник штаба Украинского партизанского движения, а с 1946 г. – министр внутренних дел УССР. Именно он пригласил из Одессы одного из лучших вратарей того времени – А.Зубрицкого. А ведь наверняка ему было известно, что тот во время войны в оккупированной Одессе играл за команду завода

«Кинап» – «Глория Форд» и даже ездил на матчи в Бухарест, где был отмечен журналистами, как лучший вратарь в Европе. В отношении киевских футболистов именно Т.А.Строкач дал указание прекратить расследование многих дел в компетентных органах и положил эти дела «под сукно».

Судьба остальных футболистов «Динамо»

В эти военные годы служили в армии и прошли все сложности боевых действий на полях сражений Глазков, Гребер, К.Фомин, Волин.

Лучшая судьба ожидала тех, кто заявил себя, как футболист в военных училищах и частях тыла. Они продолжали играть в футбол, тем самым, поднимая боевой дух готовящимся к обороне новобранцам и залечивающим раны бойцам. А.Идзковский играл в «Динамо» Казань, П.Лайко в «Динамо» Иваново, Н.Махиня в Казани, а потом в «Динамо» Москва. К.Щегоцкий играл вначале в Казани, а затем в «Динамо» Ташкент, где тренером был М.П.Бутусов. И.Лифшиц играл в «Динамо» Алма-Ата, где тренером был М.Ф.Печеный. П.Виньковатов вначале играл в «Динамо» Харьков, потом пережил оккупацию. Б.Афанасьев играл в ЦДКА Москва, где к нему присоединился В.Шиловский, до этого игравший за команду пехотного училища г. Владимира.

Следует отметить, что весной 1942 г. в оккупированном Харькове был расстрелян фашистами Фомин В.В., один из тренеров «Динамо» Киев довоенного периода. Его обвинили в укрывательстве еврея. А в самом конце войны погиб на фронте М.Волин, один из лучших игроков «Динамо» 1936 года. Также погибли во время войны Койфман, Дишкант, И.Рейнгольд, Трофимов, инвалидами с войны пришли Онищенко и Качкин.

Судьба киевских «легионеров» из Западной Украины сложилась также непросто. Одновременно возвратившиеся во Львов Скоцень, Маттиас и Газда, сразу включились в футбольные соревнования. Скоцень и Газда играли за команду украинского спортивного общества «Украина» в 1941 и 1942 гг. как с немецкими командами, так и в Украинской футбольной лиге. В 1943 г. Скоцень был тренером «Довбуша» Коломыя, а затем «Лемко» Сянки. В июле 1944 г. он уехал в Словакию, где в г. Жилина играл за команду мастеров спортклуба этого города в высшем эшелоне. Маттиас играл в польских командах Львова, а весной 1944 г. в составе сборной Львова играл со сборной немецких военных частей Львова. Львовяне выиграли 4:1. Перед освобождением Львова Красной Армией он уехал в Польшу, играл и тренировал «Полонию» Бытом, а в 1952 г. был тренером сборной Польши.

Создание легенды и пути истины

Впервые рассказ о почти невероятной истории, происшедшей в оккупированном Киеве летом 1942 г., появился в одной из фронтовых газет в 1943 г. Затем в газете «Известия» за 16.11.43 появилась статья «Так было в

Киеве…», где, увы, о матчах не было пока ни слова. Впервые об этом матче и достаточно подробно было рассказано в газете «Київська правда» 17 ноября 1943 года, то есть через 12 дней после освобождения Киева. Уже тогда информация была представлена в явно приукрашенном виде, свойственном тому времени, для поднятия духа идущих в бой воинов.

Подтверждение изложенного:

Статья в газете «Київська правда» № 7 за 17 ноября 1943 г.:

“ ... Кільком людям удалося вирватися із Бабиного Яру. Здебільшого це військовополонені, робітники київських підприємств – в’язні Сирецького концтабору. Ми записали їхні розповіді.

У Сирецькому концтаборі

... Час-від-часу в таборі відбувалися масові розстріли – убивали кожного десятого, кожного п’ятого... Як забагнеться сп’янілому від крові катові.

На протязі довгого часу в концтаборі перебувала в ув’язненні група відомих країні київських футболістів – динамівців. Серед них були Трусевич, Клименко, Кузьменко та інші.

За що їх заарештували німці ?

В пам’яті киян постає незабутня картина – матч між німецькою командою і командою робітників хлібзаводу № 1, в яку входили і згадані товариші. У цьому матчі їх змусили взяти участь німці, сподіваючись вразити киян своїм неперевершеним мистецтвом, продемонструвати перевагу спортсменів арійської породи.

Футболісти дивилися на наступний матч, як на бойовий іспит. Згодом вони розповідали нам вже в концтаборі: - Ми казали один одному: якщо нам не вдасться поки-що розбити німців на полі битви, то ми поб’ємо їх на футбольному полі.

З цією думкою вийшли на матч наші спортсмени. Вони відчували на собі гарячі погляди тисяч очей киян, які слідкували за кожним рухом на полі. Це було щось більше за матч, це був герць між самозакоханими, пихатими насильниками і полоненими, але не переможеними радянськими людьми. Динамівці вщент розбили добірну німецьку команду. Десятки тисяч людей були свідками ганьби німців і торжества наших спортсменів. У повітря летіли шапки і хустки, не вгаваючи лунало “ура” на честь наших фізкультурників. Даремно метушилися гестапівці і поліцаї, намагаючись втихомирити схвильоване море. Кожну нову поразку німців супроводжував оглушливий свист, що наче пригинав побитих німців до землі.

Цей матч був останнім у житті динамівців. Їх незабаром арештували, а 24 лютого 1943 року на очах у всього табору під час чергового масового розстрілу 42 чоловік (за втечу двох ув’язнених) убили і славних футболістів.”

Пропагандисты патриотизма подхватили это сообщение. Уже в 1943 г. А.Борщаговский начал печатать в газете Забайкальского военного округа «На боевом посту» материалы об этих событиях, опять же со свойственным тому времени патриотическим уклоном. Это было важно для молодых солдат и залечивших раны бойцов, идущих на фронт. Известный советский писатель Лев Кассиль также работал над этим материалом и в одной из своих статей в газете «Известия» впервые ввел термин – «матч смерти». Но, столкнувшись с фактами,

отказался от воспевания этой темы. Уже в 1946 г. А.Борщаговский в киевской газете «Сталинское племя» за 24 августа - 26 сентября публикует наброски своей киноповести и озаглавливает их – «**Матч смерти**». Именно с этого момента жители Киева уже при разговорах о матчах 1942 г. все чаще и чаще начинают употреблять это яркое, конечно всем понравившееся, название.

Только через 15 лет во времена «хрущевской оттепели» появилась уже в полном смысле легенда об этом матче, когда П.Северов и Н.Халемский опубликовали свой бестселлер «Последний поединок», а затем развил эту легенду все тот же А.Борщаговский в книге «Тревожные облака». Даже художественный фильм появился на экранах по его сценарию, правда, под более скромным названием – «Третий тайм».

За рубежом эта тема неоднократно освещалась в периодической печати, однако хорошая книга появилась только в начале нового тысячелетия – в Англии под названием «Динамо» защищает честь Киева». Часто к этой теме обращались и зарубежные кинематографисты. Известны несколько художественных фильмов о матче по этой легенде. Был даже фильм, где в главной роли футболиста-героя играл знаменитый Пеле.

Первым приоткрыть правду об этом матче попытался писатель А.Кузнецов в романе-документе «Бабий яр», увидевшем свет в 1966 году. Но в конце 60-х годов автор бежал из СССР и власти выставили все это, как злостную клевету диссидента.

Однако как бы ни была красива легенда о «матче смерти», как бы ни была горька правда, футболисты киевского «Динамо» даже в тяжелое время, находясь в оккупации, не ударили в грязь лицом. Они продолжали побеждать, хотя, конечно, это было опасно и непросто. Конечно, это поднимало дух у зрителей-киевлян, и, конечно, никто не считает это предательством – играть с врагом. И правильно мы их всех считаем героями, а погибшим – ставим памятники.

Честь им и слава !

Награждение погибших и оставшихся в живых

Через 20 лет после победы над Германией в апреле 1965 г. в СССР было решено наградить погибших футболистов «Динамо» Киев Н.Коротких, Н.Трусевича, А.Клименко и И.Кузьменко медалью «За отвагу» (странно, ведь последний из них вообще играл только в первых двух матчах с командами оккупантов). Медалью «За боевые заслуги» были награждены В.Балакин, М.Гончаренко, М.Мельник, М.Путистин, В.Сухарев и М.Свиридовский. Только один из них, Михаил Путистин, не прибыл на церемонию награждения и отказался принять боевую медаль за мнимые заслуги, совесть не позволила, да и не мог он видимо забыть издевательств и постоянного унижения со стороны НКВД–КГБ в послевоенные годы. Остальные и на этот раз побоялись высказать какой-то протест.

Не все дожили до наград. Запил до «белой горячки» от преследований и унижений участник всех матчей Ф.Тютчев и скончался в 1959 г. Наградить его посмертно никто и не подумал.

Увековеченье памяти сильных духом

На стадионе «Динамо» подвиг футболистов был увековечен в гранитном памятнике. Рядом с монументом со скульптурным изображением четырех футболистов расположен гранитный камень с высеченными словами:

« *За наше сьогодні прекрасне,*
Вони полягли у двобої,
В віках Ваша слава не згасне,
Безстрашні спортсмени – герої ! »

На нынешнем стадионе «Старт» (бывший «Зенит») о матче-легенде напоминает бронзовая фигура атлета, попирающего стервятника, а на братской могиле у «Бабьего Яра» установлена плита с указанными фамилиями трех погибших здесь футболистов.

Памятник героям «матча смерти» на киевском стадионе «Динамо»

Памятный знак на стадионе «Старт» в Киеве

Приложение 1

Биографические данные и спортивный путь участников «матча смерти»

Среди перечисленных в статье игроков, принимавших участие в матчах в оккупированном Киеве в 1942 г. следует выделить восьмерых, полная биографическая информация о которых и изложение их спортивного пути и достижений приводиться ниже:

ГОНЧАРЕНКО Макар Михайлович - *правый крайний нападающий, тренер* (рост 161 см), среди болельщиков и игроков имел прозвище «Макарчик».

Родился 3 (16) апреля 1912 г. в г. Киеве - умер 1 апреля 1997 г. в г. Киеве.

В футбол начал играть в 1929 г. в Киеве в юношеской команде завода “Коммунальник”. В первой команде “Желдора” играл с 1931 г. по август 1932 г., затем в “Динамо” (“Основе”) Иваново с сентября 1932 г. по 1934 г. С 1935 г. по 1939 г. в “Динамо” Киев. В 1940 г. (по май) играл в клубной команде “Динамо” Киев. В 1940 г. (с июля) в “Локомотиве” Киев, в 1941 г. (по июнь) играл в “Спартаке” Одесса. В 1944-45 гг. снова в клубной команде “Динамо” Киев. В 1946 г. (с мая) в “Пищевике” Одесса.

В первом эшелоне чемпионатов СССР провел всего 80 матчей, забил 30 голов: за “Динамо” Киев - 77 матчей, 30 голов и за “Спартак” Одесса - 3 матча.

Входил в состав сборной Иваново в 1933-34 гг., сборной Киева в 1932, 1935-40 гг. (в чемпионате СССР 1935 г. - 5 матчей, 3 гола), сборной РСФСР в 1932 г., сборной УССР в 1935-39 гг.

Участник матча “Динамо” Киев со сборной Басконии (Испания) 1937 г., победных матчей сборной Иваново (1933 г.) и “Динамо” Киев (1936 г.) со сборной клубов Турции.

***Достижения*:** второй призер чемпионата СССР 1936 г. (весна), третий призер чемпионата СССР 1937 г., чемпион УССР 1936 г., обладатель Кубка УССР 1937 и 1938 гг., финалист чемпионата РСФСР 1934 г. Лучший бомбардир чемпионата СССР 1938 г. (19 голов). В официальном списке “33-х лучших” в 1933 г. был под № 2.

В 1962 г. был тренером “Авангарда” Желтые Воды. Много лет был тренером юношеских команд СКА (Спортивного клуба армии) Киев.

Участник матчей в оккупированном Киеве в июне-августе 1942 г. в составе команды “Старт”, один из которых известен как легендарный “матч смерти”. Награжден медалью “За боевые заслуги” (1965 г.).

КЛИМЕНКО Алексей Григорьевич - *защитник* (рост 161 см).

Родился в 1912 г. в г. Киеве - погиб 24 февраля 1943 г. в г. Киеве.

В футбол начал играть в 1929 г. в Киеве в юношеской клубной команде “Строитель”. С 1933 г. по апрель 1935 г. играл в “Динамо” Горловка. С мая 1935 г. по июнь 1941 г. в “Динамо” Киев.

В первом эшелоне чемпионатов СССР за “Динамо” Киев провел 77 матчей (+3 матча в 1941 г.).

Входил в состав сборной Киева в 1935-40 гг. (в чемпионате СССР 1935 г. - 1 матч).

Достижения: третий призер чемпионата СССР 1937 г., чемпион УССР 1936 г., обладатель Кубка УССР 1937 и 1938 гг. В неофициальном списке “33-х лучших”, составленном уже в 1988 г., был под № 3 в 1937 г.

Участник матчей в оккупированном Киеве в июле-августе 1942 г. в составе команды “Старт”, один из которых известен как легендарный “матч смерти”. Расстрелян в Сырецком концлагере, известном под названием “Бабий яр”. Посмертно награжден медалью “За отвагу” в 1965 г.

КОРОТКИХ Николай Борисович - *крайний нападающий* (рост 171 см).

Родился в 1909 г. в г. Киеве - погиб осенью 1942 г. в г. Киеве.

В футбол начал играть в 1925 г. в Киеве в клубных командах “Металлиста”. С сентября 1931 г. по август 1932 г. в “Динамо” Киев. С сентября 1932 г. по 1933 г. играл в “Динамо” (“Основе”) Иваново. С 1934 г. по июнь 1940 г. снова в “Динамо” Киев. С сентября 1940 г. по июнь 1941 г. в “Рот-Фронте” Киев.

В первом эшелоне чемпионатов СССР за “Динамо” Киев провел 34 матча, забил 3 гола.

Входил в состав сборной Иваново в 1932-33 гг. и сборной Киева в 1934-40 гг. (в чемпионате СССР 1935 г. - 1 матч).

Участник победного матча сборной Иваново со сборной клубов Турции в 1933 г.

Достижения: третий призер чемпионата СССР 1937 г., чемпион УССР 1931 и 1936 гг., обладатель Кубка УССР 1937 г.

Участник матчей в оккупированном Киеве в июне-августе 1942 г. в составе команды “Старт”, один из которых известен как легендарный “матч смерти”. Погиб в застенках гестапо. Посмертно награжден медалью “За отвагу” в 1965 г.

КУЗЬМЕНКО Иван Семенович - *полузащитник* (рост 170 см), прозвище среди болельщиков - “Кузьмич”.

Один из немногих футболистов владеющих ударом невероятной силы, мячи забивал с расстояния в 35 - 40 м.

Родился 2 (15) сентября 1912 г. в г. Екатеринославе (ныне - г. Днепропетровск) - погиб 24 февраля 1943 г. в г. Киеве.

В футбол начал играть в 1928 г. в Днепропетровске в клубных командах “Совторгслужащих”. В “Динамо” Днепропетровск играл с 1933 г. по апрель 1935 г. С мая 1935 г. по 1940 г. в “Динамо” Киев. В 1941 г. играл в клубной команде “Динамо” Киев.

В первом эшелоне чемпионатов СССР за “Динамо” Киев провел 89 матчей, забил 16 голов.

Входил в состав сборной Днепропетровска в 1933-34 гг., сборной Киева в 1935-40 гг. (в чемпионате СССР 1935 г. - 4 матча, 1 гол), сборной УССР в 1934-39 гг. Участник матча “Динамо” Киев со сборной Басконии (Испания) в 1937 г., победного матча “Динамо” Киев со сборной клубов Турции в 1936 г., триумфальной поездки сборной УССР во Францию в 1935 г.

Достижения: второй призер чемпионата СССР 1936 г. (весна), третий призер чемпионата СССР 1937 г., чемпион УССР 1936 г., обладатель Кубка УССР 1937 и 1938 гг., В официальном списке “55-ти лучших” был под № 2, а в неофициальных списках “33-х лучших”, составленных уже в 1988 г., за 1939 г. был под № 1 и за 1937 г. под № 2.

Участник матчей в оккупированном Киеве в июле-августе 1942 г. в составе команды “Старт”. Расстрелян в Сырецком концлагере, известном под названием “Бабий яр”. Посмертно награжден медалью “За отвагу” в 1965 г.

Отец неоднократной чемпионки СССР по теннису В. Титовой-Кузьменко.

В Днепропетровске разыгрывался приз памяти И. Кузьменко среди юношеских команд.

ПУТИСТИН Михаил Федорович - *полузащитник,* среди игроков киевского «Динамо» имел прозвище - «Тигр”.

Родился 11 января 1906 г. в Москве - умер 27 июня 1981 г. в Киеве.

В футбол начал играть в начале 20-х годов в юношеских клубных командах южных окраин Москвы (Пролетарский район), в том числе и с 1921 г. в РСКС (Рогожско-Симоновский клуб спорта) Москва. В 1924-32 гг. играл в клубных командах РДПК (Рабочего дворца «Пролетарская кузница») Москва (с 1931 г. - АМО (Автомобильное московское общество) и с 1932 г. - ЗиС (Завод им.Сталина). С весны 1933 г. по 1936 г. в «Динамо» Киев.

В высшем эшелоне чемпионатов СССР провел за «Динамо» Киев 7 матчей.

Входил в состав сборной Киева в 1933-35 гг. (в чемпионате СССР 1935 г. - 5 матчей, 1 гол) и второй сборной УССР в 1935 г. Участник традиционных турниров - «матчи 4-х городов» в 1935 и 1936 гг. (победитель в Ленинградской группе, финал не состоялся).

Достижения: играл в составе «Динамо» Киев - второго призера чемпионата СССР 1936 г. - весна (1 матч из 6), чемпион УССР 1936 г. среди показательных команд, второй призер чемпионата Москвы 1930 г. (весна) в клубном зачете, призер чемпионатов Москвы 1929 и 1930 гг. в составе одной из клубных команд РДПК Москва, третий призер чемпионата Москвы 1931 г. (осень) среди первых команд участников, победитель первенства Пролетарского района в чемпионате Москвы 1931 г. (весна).

В 1937-39 гг. был тренером клубной детской команды «Динамо» Киев. В 1939-41 гг. был организатором и тренером Львовского областного Совета ДСО «Динамо”. После войны в 1944 г. работал заведующим хозяйством команды «Динамо» Киев. В 1945-47 гг. был тренером «Спартака» Киев. В 1947 г. попал в автокатастрофу, получил серьезную травму ноги, долго болел. Затем более 20 лет работал электромехаником в Доме быта «Столичный» в Киеве.

Участник Великой Отечественной войны, награжден медалью «За оборону Киева» (1961 г.). В сентябре 1941 г. под Полтавой попал в окружение и в октябре возвратился в Киев к семье и детям.

Участник матчей в оккупированном Киеве в июле-августе 1942 г. в составе команды «Старт”, один из которых известен как легендарный «матч смерти”. Награжден медалью «За боевые заслуги» в 1965 г., от которой отказался.

СВИРИДОВСКИЙ Михаил Николаевич - *защитник* (рост 162 см).

Родился 8 (21) ноября 1908 г. в г. Киеве - умер 4 июня 1973 г. в г. Киеве.

В футбол начал играть в 1922 г. в Киеве в клубных командах “Желдора”. В первой команде “Желдора” играл в 1926-30 гг. С 1931 г. по июль 1932 г. в “Динамо” Киев. С 1933 г. по сентябрь 1934 г. отбывал наказание и играл в “Трудкоммуне” Болшево Московской обл., с октября 1934 г. по 1938 г. снова в “Динамо” Киев. Продолжению футбольной карьеры помешала тяжелая травма. Уже в 1945 г. играл в команде Киевского танкового училища.

Входил в состав сборной Киева в 1930-35 (в чемпионате СССР 1935 г. - 5 матчей) и сборной УССР в 1931-35 гг. (в чемпионате СССР 1931 г. - 1 матч). Входил в состав сборной СССР в 1932 г., сыграл в одном товарищеском матче. Участник триумфальной поездки сборной УССР во Францию в 1935 г.

Достижения: третий призер чемпионата СССР 1931 г., чемпион УССР 1931 г., в неофициальном списке “33-х лучших”, составленном уже в 1988 г., был под № 3 в 1931 г.

Еще в 1939 г. был тренером “Локомотива” Киев, а после войны тренировал юношеские команды “Динамо” Киев, “Спартак” Киев и ряд заводских команд Киева.

Участник матчей в оккупированном Киеве в июне-августе 1942 г. в составе команды “Старт”, один из которых известен как легендарный “матч смерти”. Награжден медалью “За боевые заслуги” (1965 г.).

ТРУСЕВИЧ Николай Александрович - *вратарь* (рост 178 см).

Один из лучших вратарей СССР второй половины 30-х годов, известен как вратарь-новатор: выбегал за пределы штрафной площадки, верховые мячи выбивал кулаками, удары низом иногда парировал ногами.

Родился 22 ноября (5 декабря) 1909 г. в г. Одессе - погиб 24 февраля 1943 г. в г. Киеве. В футбол начал играть в 1927 г. в Одессе в клубных командах “Пищевиков”. В первой команде “Пищевиков” играл в 1928-32 гг., затем в “Динамо” Одесса с 1933 г. по 1935 г. С 1936 г. по июнь 1941 г. в “Динамо” Киев.

В первом эшелоне чемпионатов СССР за “Динамо” Киев провел 54 матча (+ 8 матчей в 1941 г.).

Входил в состав сборной Одессы в 1930-35 гг., сборной Киева в 1936-40 гг., сборной УССР в 1934-39 гг.

Участник триумфальной поездки сборной УССР во Францию в 1935 г. (победного матча с “Ред Стар” Париж), двух победных матчей со сборной клубов Турции в 1936 г. - “Динамо” Киев и в составе “Динамо” Одесса, матча со сборной Басконии (Испания) в 1937 г.

Достижения: второй призер чемпионата СССР 1936 г. (весна), чемпион УССР 1936 г., обладатель Кубка УССР 1937 и 1938 гг. В официальном списке “55-ти лучших” был под № 2 в 1938 г., в неофициальных списках “33-х лучших”, составленных уже в 1988 г., был под № 2 в 1935, 1937, 1939 и 1940 гг.

Участник матчей в оккупированном Киеве в июле-августе 1942 г. в составе команды “Старт”, один из которых известен как легендарный “матч смерти”. Расстрелян в Сырецком концлагере, известном под названием “Бабий яр”. Посмертно награжден медалью “За отвагу” в 1965 г.

С 1966 г. в Одессе разыгрывается приз памяти Н. Трусевича среди команд Одесской области.

ТЮТЧЕВ Федор Иванович - *полузащитник* (рост 177 см).

Родился 20 апреля (3 мая) 1907 г. в г.Киеве - умер 29 июля 1959 г. в г.Киеве.

В футбол начал играть в 1924 г. в Киеве в клубных командах “Райкомвода”. В первой команде “Райкомвода” играл в 1926-28 гг. С 1929 г. по 1937 г. в “Динамо” Киев, а в 1938-39 гг. в клубной команде “Динамо” Киев.

В первом эшелоне чемпионатов СССР за “Динамо” Киев провел 15 матчей.

Входил в состав сборной Киева в 1928-36 гг. (в чемпионате СССР 1935 г. - 4 матча), сборной УССР в 1931-34 гг. (в чемпионате СССР 1931 г. - 1 матч). Участник победных матчей со сборной клубов Турции - сборной УССР в 1934 г. и “Динамо” Киев в 1936 гг.

Достижения: второй призер чемпионата СССР 1936 г. (весна), третий призер 1931 г., чемпион УССР 1931 и 1936 гг., обладатель Кубка УССР 1937 г., второй призер чемпионата ПСО “Динамо” в 1933 г. В официальном списке “33-х лучших” в 1933 г. был под № 2.

Участник матчей в оккупированном Киеве в июне-августе 1942 г. в составе команды “Старт”, один из которых известен как легендарный “матч смерти”

Приложение 2

Перечень использованной литературы

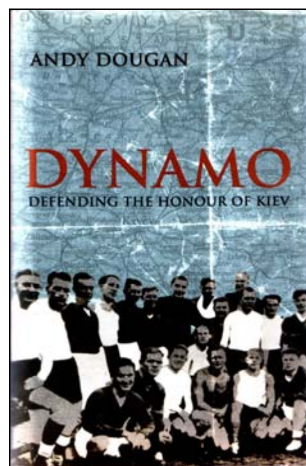
1. Г.Кузьмин. «**Правда о «матче смерти**». Газета «Киевские новости» №№ 42,43 за октябрь 1992 г.
2. Г.Кузьмин. «**Матч смерти, которого не было**». Газета «Команда», спецвыпуск за ноябрь 1997 г.
3. А.Борщаговский. «**Тревожные облака**». Повесть. Изд.2-е. Москва, «Физкультура и спорт», 1984 г. («Три тайма футбольного матча» Вместо эпилога).
4. А.Кузнецов. «**Бабий Яр**». Роман-документ. Киев, «Радянський письменник», 1991 г. (глава «Футболисты «Динамо». Легенда и быль).
5. А.Коломієць. «**Правда про «матч смерті**». Документальне підтвердження подій 1942 року. Газета «Український футбол» № 112 за 7.08.2002 р.
6. А.Коломиец, А.Кабанец. «**Точки над "і"**». Послесловие к легенде. (Служба информации). Журнал «Футбольная правда» № 20, январь 2005 г. Историко-документальное исследование о «матче смерти», которого не было.
7. Т.Никуленко. Интервью с сыном участника «матча смерти» Владленом Путистиным. Газета «Бульвар» № 32 за август 2002 г.
8. Andy Dougan. **«Dynamo» defending the honour of Kiev**». Лондон. «Fourth Estate». 2001 г. (на англ.яз.)
9. Газеты «**Нове українське слово**» и «**Последние новости**» (обе – Киев) за июнь – август 1942 г.
10. Материалы **Научно-исследовательской библиотеки центральных государственных архивов Украины.**

Первое издание книги «Последний поединок», Киев, «Рад.письменник», 1958 г., 278 стр.

Первое издание книги «Тревожные облака», Москва, «Сов.Россия», 1960 г., 164 стр.

Первое зарубежное издание – «Динамо» защищает честь Киева», Англия, Лондон, 2001 г., 244 стр.

Содержание

От автора-составителя …………………………………………………….… 3

Введение ……….…………….…………………………………………… 5

1941 ……………………………………………………………..……..…. 6

Игроки «Динамо» 1941 года……………..………………………..………….. 6

До оккупации Киева……………………………………………..……..…… 6

В период оккупации города…………………………………….……………..……. 8

1942 ………………………………………………………………...…. 9

Возрождение футбола в оккупированном Киеве……………………………… 9

Образование команды «Старт»……………………………………………… 9

Открытие футбольного сезона 1942 года……………..……………………..… 10

Третий и четвертый матчи в оккупации……………………………………. 11

Пятый и шестой матчи с оккупантами………………..………..………………… 13

Седьмой и восьмой матчи…………………………………………………… 16

Легендарный «матч смерти»………………………………………………… 17

Завершение выступлений футболистов……………………………………….. 18

Аресты футболистов……………………………………………………………… 19

Расстрел арестованных футболистов………………………………………….. 20

Судьба оставшихся в живых……………………………………………………… 20

Судьба остальных футболистов «Динамо»……………………………………… 21

Создание легенды и пути истины…………………………..………… 21

Награждение погибших и оставшихся в живых……………..……….. 23

Увековеченье памяти сильных духом…………………………….….. 24

Приложения:

1. Биографические данные и спортивный путь участников «матча смерти»... 25
2. Перечень использованной литературы…………………………………..… 30

Для заметок

Футбольный клуб «Динамо» Киев. Правда о «матче смерти» 1942 года в Киеве. Библиотека футболофила Украины. Выпуск 3. Киев. ОЛИСФ. Автор-составитель А.Ф.Коломиец. 32 стр. с илл. Тираж – по заказу.

Цена – договорная (при оптовом заказе).
Цена одного экз. с черно-белыми иллюстрациями – 1 у.е.
с цветными иллюстрациями – 5 у.е.

КОЛОМИЕЦ Анатолий Федорович - *инженер-электрик, председатель Правления Украинского товарищества коллекционеров-футболофилов, организатор Объединения любителей истории и статистики футбола .*

1944 г. рождения, уроженец г. Киева, образование - высшее (окончил Киевский техникум радиоэлектроники и Киевский политехнический институт). Работал в 1962-94 гг. в оборонной промышленности (Киевский НИИ гидроприборов) по обеспечению новой техникой ВМФ СССР. С 1994 г. – старший инструктор службы военизированной охраны Юго-Западной железной дороги, с 1996 г. – инженер I-ой категории по охране объектов и вооружению, ведущий инженер по охране труда, кадрам и отраслевому соревнованию Управления военизированной охраны Укрзализныци. Общий трудовой стаж – 43 года. Женат, имеет двоих сыновей, внука и внучку. Награжден медалью “Ветеран труда”, ведомственными наградами – “Зализнычна слава” и “Отличник военизированной охраны”.

Автор-составитель книги “Динамо” Киев (Футбольные клубы мира) - 1994 г. изд., брошюр “Бюллетень футболофила” (три выпуска – 1991, 1992 гг. изд.), журналов “Футболофил” (1993, 1996 гг. изд.), редактор газеты “Футболофил-ревю” (2000-2001 гг. изд.), автор ряда статей в газете “Украинский футбол”, журналах «Динамо» Киев» и «Футбольная правда» (Россия). Один из соавторов мультимедийных энциклопедий (на трех дисках CD): “Динамо” Киев – XX век” и “Динамо” Киев – 2001-2004”.

Контактный адрес: **Украина, 03110, г.Киев-110, а/я 48**. Телефон - (044)**275-39-44**. В Интернете - e-mail: **olisf@kolomiets.kiev.ua .**